

Fenomén spirituality v období dospělosti žen

Renáta Matušů

Bakalářská práce
2013

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Renáta MATUŠŮ**
Osobní číslo: **H10214**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Fenomén spirituality v období dospělosti žen**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti psychologie náboženství a spirituality a vývojové psychologie zaměřující se na období dospělosti žen.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ŘÍČAN, Pavel. Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.

ŘÍČAN, Pavel. Psychologie náboženství. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4.

VOJTÍŠEK, Z., P. DUŠEK a J. MOTL. Spiritualita v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, Vývojová psychologie. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jana Jurčíková

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

3. května 2013

Ve Zlíně dne 19. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá spiritualitou žen se zaměřením na období dospělosti, kdy definuje základní pojmy psychologie náboženství a spirituality a jejich vzájemné vztahy. Popisuje jednotlivá období dospělosti žen, jejich tělesné a duševní změny, které jsou pro toto období typické. Praktická část navazuje na část teoretickou a je věnovaná kvantitativnímu výzkumu, jejímž úkolem je změřit spiritualitu žen a porovnávat ji ve vývojových obdobích dospělosti.

Klíčová slova: spiritualita, náboženství, religiozita, ženy, transcendentno, dospělost

ABSTRACT

This thesis deals with the spirituality of women, focusing on the adulthood, when the definition of the basic concepts of psychology of religion and spirituality and their relationship. Describes each of adulthood women, their physical and mental changes that are typical for this period. The practical part follows theoretical part and the part is devoted to quantitative research, whose task is to measure the spirituality of women and compare the spirituality of women in her developmental period's adulthood.

Keywords: spirituality, religion, religiosity, women, transcendence, adulthood

Chtěla bych poděkovat paní Mgr. Janě Jurčíkové, vedoucí mé bakalářské práce za její cenné rady a metodickou pomoc a panu profesoru Řičanovi za poskytnutí dotazníku PSQ 36 a podnětné připomínky k jeho realizaci.

Také bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří mi byli velkou podporou a především mé dceři Sofii, která absenci společně tráveného času v době psaní této práce se mnou statečně přečkala.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 PSYCHOLOGIE NÁBOŽENSTVÍ	12
1.1 NÁBOŽENSTVÍ	14
1.2 RELIGIOZITA.....	15
1.3 SPIRITUALITA A VZTAHY MEZI POJMY NÁBOŽENSTVÍ A RELIGIOZITA.....	17
2 SPIRITUALITA	19
2.1 SPIRITUALITA A SLOŽKA OSOBNOSTI.....	21
2.2 SPIRITUALITA JAKO INTELIGENCE	22
2.3 SPIRITUALITA VYSTUPUJÍCÍ V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH	23
3 VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE - ŽENA V OBDOBÍ DOSPĚLOSTI	25
3.1 MLADÁ DOSPĚLOST	27
3.2 STŘEDNÍ DOSPĚLOST.....	29
3.3 POZDNÍ DOSPĚLOST	30
II PRAKTICKÁ ČÁST	33
4 VÝZKUM	34
4.1 STANOVENÍ PROBLÉMU A VÝZKUMNÝCH CÍLŮ.....	34
4.2 PRAŽSKÝ DOTAZNÍK SPIRITUALITY (PSQ)	35
4.3 HYPOTÉZY.....	37
4.4 POJETÍ VÝZKUMU A METODY SBĚRU DAT	38
4.5 VÝBĚR VÝZKUMNÉHO SOUBORU	39
4.6 ZPRACOVÁNÍ DAT.....	39
5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	40
5.1.1 Vyhodnocení dotazníku.....	40
5.1.2 Vyhodnocení hypotéz.....	49
5.2 SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ A APLIKAČNÍ ROZMĚR	56
ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	62
SEZNAM GRAFŮ	63
SEZNAM TABULEK	64
SEZNAM PŘÍLOH	65

ÚVOD

Česká republika je zemí, v níž se striktně nedodržují křesťanské tradice a ani tyto tradice nezasahují do politického systému. Náboženský život se za poslední desetiletí stává pro většinu našeho obyvatelstva nezajímavý a to vede k nárůstu počtu ateistů u nás. Snaha o výklad světa, života a možného nadpřirozena však provází lidstvo už od jeho počátku a přetrvává dodnes. Ne každý je plně konformní s náboženstvím a s jeho institucemi, ale určitě každý z nás polemizoval ať už v sobě samém, či ve společnosti o smyslu lidského bytí, smyslu života nebo o posmrtném životě. Hlavním impulzem pro hlubší poznání a zpracování tohoto tématu do bakalářské práce bylo setkání se spiritualitou jako životním stylem. Po prohlédnutí do této problematiky, můžeme říci, že tohle jak zmiňují autoři „neprobádané téma“ si zaslouží daleko více pozornosti než je doposud, právě z důvodu navyšování zájmu populace o duchovní žití mimo náboženství.

Prvním bodem teoretické části bakalářské práce je psychologie náboženství. Protože spiritualita spadá mimo jiné do psychologie náboženství (ale také ji najdeme v sociologii náboženství aj.) je potřeba si ujasnit její vymezení, předmět a také jevy, které popisuje a zkoumá. Nastíňuje problematiku nejen jejího vymezení, ale také pojmů s ní souvisejících. Podkapitoly se věnují vybraným pojmům psychologie náboženství, jako je náboženství a religiozita a jejich vztahy k spiritualitě. Spiritualita má svou vlastní kapitolu, protože o nevyjasněných pojmech náboženství a spirituality se vedou dodnes spory. Jako kompromis se tudíž používá dvojsloví náboženství a spiritualita a také psychologie náboženství a spirituality, aby se upozornilo na nenáboženskou spiritualitu. Tato kapitola se snaží předvést spiritualitu nejen jako obtížně definovatelnou, ale také její celkovější pojetí. Podkapitoly se zabírají vybraným tématům. První z nich je určení spirituality a její projevy jako složku téměř každé osobnosti. Druhá podkapitola se věnuje spirituální inteligenci, popisuje tuto schopnost a její znaky. Zdůrazňuje, že rozvíjet se ve spirituální oblasti je pro jedince velmi důležité, protože napomáhá ke zdravému životnímu stylu. V poslední řadě se snažíme představit spiritualitu alespoň ze základu v pomáhajících profesích. V příloze této podkapitoly dokládáme spirituální kompetence pracovníka, které by ho měly vést ke kvalitní pomoci při potížích se spiritualitou či jiných problémech klienta, které by díky „zdravé“ spiritualitě mohly usnadnit a zjednodušit řešení daného problému. Závěrečnou kapitolou teoretické části popisujeme vývojová období a to zejména ty změny, které by mohly mít vliv či náznak spirituality.

Praktická část se orientuje na kvantitativní výzkum. V této části se budeme snažit změřit spiritualitu žen dle Pražského dotazníku spirituality (PSQ 36) sestaveného Říčanem, který použijeme, abychom mohli zjistit přímé subjektivní spirituální prožívání žen a zda toto prožívání s vyšším věkem žen narůstá či naopak klesá. Tento výzkum by mohl být užitečný nejen pro teorii, ale i v praxi pomáhajících profesích a jiných oborech, kterou jsou součástí humanitních věd.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PSYCHOLOGIE NÁBOŽENSTVÍ

Psychologie náboženství bývá považována za aplikovanou psychologickou disciplínu, která se mimo jiné zabývá spiritualitou, proto je nezbytné toto odvětví psychologie alespoň stručně popsat jako první bod této práce. Podle Říčana (2002, s. 42) lze stručně psychologii vymežit jako „vědní obor zabývající se psychickými jevy a jejich souvislostmi. Z toho vyplývá, že psychologie náboženství, se zaměřuje na náboženské prožívání, psychické jevy náboženského rázu“. Podobně psychologii náboženství vidí Striženec (1996, s. 10), který ji popisuje jako „hraniční disciplínu zkoumající psychologické zákonitosti náboženského chování, jako i postoje, hodnot a zkušenosti lidí, kteří věří v existenci a vlivy bohů, božstev anebo jiných nadpřirozených sil“. Velmi zásadní práci v oboru psychologie náboženství provedl James, který připisuje náboženskou povahu i jedincům, kteří se označují jako ateisté. James (1930 cit. podle Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 73) se k tomu vyjadřuje takto: „náboženství, ať už je to cokoli, jest celková reakce člověka na jeho život; proč tedy neříci, že každá celková reakce, odpověď na život jest náboženstvím?“ V jeho myšlence můžeme zaznamenat, že ateismus je pouze jistá forma spirituality, která jedince staví do pozice jedinečnosti s jeho vlastním hodnotovým žebříčkem. (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 73)

Nepochybně můžeme říci, že náboženství je předmětem psychologie náboženství. Však naproti tomu Říčán (2002, s. 25) představuje hledisko, že psychologie a náboženství jsou „dvě součásti lidské kultury, dva způsoby lidského „podnikání“ ve světě, dva způsoby, jimiž se člověk vztahuje k sobě samému i k tomu, co ho přesahuje“. Tento úhel pohledu se rozchází s pojetím klasika psychologie náboženství Jamese, který zastává tvrzení, že se setkáváme s totožnými psychickými jevy, jen jejich předmět je odlišný. Bližší je pro Říčana úvaha Otty, který apeluje na jakýsi jedinečný numinózní prožitek. Uvedený numinózní prožitek můžeme nalézt i v definici Mrázka (cit. podle Říčana 2002, s. 42), který v náboženství vidí „souhrn projevů (...) vztahu k numinózní transcendenci“.

Mluvíme tedy o projevech, hlavně prožitcích, jež Říčán označuje jako niternou stránku náboženství a odkazuje se na definice odvozené od Otta a jeho numinosum, což představuje v základě jistý specifický cit. Fromm (1950, s. 21) tento prožitek nazývá „oddaností“. Jako skrytou částí psychických jevů bychom mohli označit jednání, které při bližším určení je souborem typických činností k tomuto náležící a tím jsou molitby, liturgie, stavby chrámů nebo charitativní obětavost aj. Výsledkem tohoto náboženského jednání a utvoře-

ných náboženských potřeb náboženského jednání jsou objekty, tedy chrámy, posvátné spisy, kultické objekty a další. Dalšími aspekty zkoumání psychologie náboženství jsou, vyznání a zneužívání víry, přičemž vyznání Říčan (2002, s. 42) chápe jako „účelové, jehož smyslem je vyjádření konformity s většinou, účast na bohoslužbě, motivována potřebou mezilidského kontaktu nebo nadějí na získání různých výhod“, kde se dostává právě k onomu zneužívání víry a citů nábožensky založených lidí. (Říčan, 2002, s. 42)

Obecně bychom mohli psychologii náboženství charakterizovat takto (podle slovníkového hesla Harré, Lamb, 1986, cit. podle Stríženec, 2007 s. 8):

1. Poskytuje popis nábožnosti, konverze, mystických a jiných zkušeností, považovaných za „religiózní“
2. zjišťuje stupně korelace – pokud existuje – mezi různými prvky religiozity, jakou jsou náboženské prase, přesvědčení, morální preference a intenzivní zážitky
3. identifikuje základ anebo osobnostní faktory, které ztvárňují tyto náboženské prvky
4. sleduje důsledky a funkce těchto náboženských prvků na jednotlivce nebo skupiny
přispívá k filozofickým a teologickým úvahám o podstatě člověka.

Výzkumy v současné psychologii náboženství se soustředí na spiritualitu a její vliv na osobnost, na spiritualitu a zdraví, neuropsychologii náboženských/spirituálních zkušeností, ale také na vlivy náboženství, na rozhodování a hodnocení a na řadu dalších. Překvapivé je, že dnes výzkumům neuniká ani tabuizovaná témata jako je například uzdravování vírou apod. (Stríženec, 2007, s. 7)

V psychologii náboženství dochází k integraci psychologických oborů, jako jsou psychologie motivace a psychologie osobnosti, také psychopatologie a pedagogická psychologie, které přispívají informacemi a odlišnými úrovněmi analýz k lepšímu porozumění náboženských jevů. Stejně tak čerpá z věd, které s psychologií náboženství sdílejí svůj předmět nebo téma. Tím máme na mysli teologii, religionistiku či sociologii náboženství. (Říčan, 2002, s. 33)

Celkové vymezení tohoto oboru není snadné. Většina psychologů se snaží nalézt společné znaky psychologie náboženství a sestavit tak univerzální definici. Bohužel výsledky jsou stále neuspokojivé. Nejvíce se přikláníme k definici Říčana, protože z jeho definice je jasné, že nelze vždy tento konstrukt brát s jeho konkrétními jevy, které se díky rozmanitosti

mohou i vylučovat, ale naopak tyto jevy je potřeba v definici co nejvíce zobecnit. Současné výzkumy velmi pomáhají v oblasti psychoterapie a psychologie náboženství se tak dostává na rozdíl od minulých let zase do popředí. Úpadek v letech 1930-1960 tohoto oboru značně zpomalil jeho vývoj. Stríženec uvádí (1996, s. 25), že „pod tlakem náboženských komunit a z nedostatečných teoretických zakotvení“, se psychologie náboženství ocitla v naprosté izolaci. Můžeme se domnívat, že je to i tím, že tehdejší doba ještě stále nesla velký počet religiozity a psychologie náboženství stála v jeho protikladu. Až v 60. letech 20. století se začínáme setkávat s úbytkem religiozity a to díky hnutí New Age, které se v USA stalo symbolem „spirituální revoluce“.

1.1 Náboženství

Díky tomu, že náboženství je předmětem řady věd, jakož jsou filosofie, teologie, sociologie a samozřejmě psychologie a dalších, má tento abstraktní pojem mnoho definicí. Problematika tohoto pojmu také vychází z toho, že je obtížné nalézt společnou podstatu všech náboženství, která by plnila stejnou funkci a byla stejně významná. Náboženství nutně nemusí být vztahem k Bohu nebo bohům či něčeho posvátného, protože každé náboženství není zastoupeno transcendentem, ale může být odpovědí na nějakou lidskou potřebu. (Nešpor, 2007, s 15-17).

Však pokud bychom chtěli náboženství definovat a dát mu nějaký tvar, musíme se odrážet od dvou uchopitelných vymezení. Podle klasika obnovené české religionistiky Hellera (1998 cit. podle Říčan, 2007, s. 34) jde v náboženství o „vztah člověka (ať teoretický, v učení, nebo praktický – v etice nebo kultu) k tomu, co má vůči němu roli boha“. Tím bohem je myšleno to, co má pro člověka tu nejvyšší normu, hodnotu nebo to čemu nejvíce věří a cítí se vůči tomu zavázán. Toto vymezení nazýváme substanciálním a udává, čím náboženství je a můžeme říci, že pokryje většinu tradičního náboženství. (Říčan, 2007 s. 34)

Naproti tomu máme vymezení funkcionální, které se snaží o určení toho, k čemu náboženství slouží. Jedním ze zastánců tohoto vymezení je Geertz (2000, s. 107), který vidí náboženství jako „systém symbolů, které v lidech ustavují silné, pronikavé a dlouhotrvající nálady a motivace tím, že formulují pojmy obecného řádu bytí a obdařují tyto pojmy takovým nádechem skutečnosti, že se tyto nálady a motivace zdají jedinečně realistické“. Tato definice se opírá o symboly, které slouží nejen jako reprezentace věcí, ale i jako vzor pro regulaci náboženské jednání. (Geertz, 2000, s. 107)

Náboženství nelze shrnout do jednoho celku. Rozmanitost a historická proměnlivost tohoto fenoménu se projevuje v různých kulturách a společnostech tak, že někteří odborníci prosazují tento pojem chápat spíše v množném, než v jednotném čísle. Nutno podotknout, že většinou se nám pod pojmem náboženství vybaví jednotlivá náboženství jako je křesťanství, islám aj., a od toho se odvíjí i nakládání s tímto pojmem. Však k tomu nám do náboženství brouzdá pojem kryptonáboženství. Toto náboženství představuje spíše popírání znaků religiozity, blíže ho určuje Elize (1957, cit. Podle Října, 2007, s. 41) a to, že „existují privilegovaná místa, která jsou odlišná ode všech ostatních: rodný kraj, místo kde jsme prožili první lásku (...) jsou to „posvátná místa“ jeho soukromého universa“. (Říčan, 2007, s. 33-41)

V případě dimenzí vymezení náboženství nelze zcela jistě zastávat ani jedno vymezení, protože z výše udané literatury, předpokládáme, že obě tyto dimenze se navzájem doplňují. V poslední řadě zmíněný Eliade vymezuje kryptonáboženství, které se od institucionalizovaného náboženství podstatně odlišuje. Mohli bychom se ptát, zda ono kryptonáboženské jednání, lze přisuzovat i spiritualitě, protože její jedinečnost, individualita prožívání smyslů a hodnot se velmi kryptonáboženskému prožívání podobá. Na to jsme našli odpověď na serveru Křivohlavého [online], který rozděluje náboženství na formy klasické a tzv. implicitní formy religiozity, které nazývá jako kryptoreligiozní formy spirituality. Takže můžeme usuzovat, že spiritualita se objevuje mimo náboženství a proto se v současné době často prezentuje nový název psychologie náboženství a to psychologie náboženství a spirituality.

1.2 Religiozita

Religiozita znamená česky „zbožnost“ a je to víra v pravost a pravdivost náboženství. Lze také religiozitu popsat jako náboženské přesvědčení, které má různou míru a zaměřenost (k nějaké církvi) odrážející se v chování a každodenní praxi člověka (Hartl, Hartlová, 2000, s. 550).

Však v psychologii se setkáváme i s ne tolik jednoznačnými definicemi. Ve slovníku Hartla a Hartlové se religiozita projevuje výhradně jako vztah k náboženství. Religiozitu však můžeme také vnímat podobně jako cit pro estetiku, Halík (2002, s. 28) doplňuje že, „může být pěstována nebo naopak zůstávat na okraji života, zastíněna něčím jiným nebo být úplně zanedbána či potlačena“. Křivohlavý (2011, s. 119) upozorňuje na to, že „pro pojetí religiozity je podstatně důležité odlišit vnitřně prožívanou víru a vnějškově prožíva-

nou víru“. Charakteristiku vnitřní a vnější religiozity popsal Allport a porovnal a analyzoval jej Kuczowski (1993, upraveno podle Halama et al., 2006, s. 5) takto:

Tabulka 1. Charakteristika vnitřní a vnější religiozity

Zvnitřnělá religiozita	Vnější religiozita
1. Radiace motivů	
Náboženství má cíl samo v sobě, člověk slouží náboženství.	Hlavním motivem je osobní zájem, náboženství slouží člověku.
2. Hierarchie hodnot	
Víra je nejvyšší hodnotou, jiné potřeby jsou podle možností zharmonizované s náboženským přesvědčením.	Víra se stává nástrojem pro jednotlivce, je vnější hodnotou. Slouží citu bezpečnosti, potěšení, sociální pozici, potřeby rozptýlení.
3. Niternost - vnějškovost	
Interiorizace, reflektivnost, vysoká diferenciaci.	Vnějškovost, institucionalizace, nekritičnost, nediferencovanost.
4. Vztah k náboženské praxi	
Stálost, pravidelná návštěva kostela, cit povinnosti.	Nepocit'ující pravidelné potřeby náboženské praxe, návštěvy kostela je okrajovou záležitostí.
5. Vztah náboženství k celku života	
Interiorizace a úplná realizace "kréda". Náboženství má vliv na myšlení, chování.	Nepocit'ující potřebu integrovat náboženství do způsobu života. Náboženství má jít svou cestou a život jednotlivce svojí.
6. Altruismus - egoismus	
Respektuje se učení o bratrství, lásce k bližnímu a spolucítění	Soustředí se na sebe a svoje zájmy, exkluzivnost, egocentrismus.
7. Pohled na církve	
Chápe se jako náboženské společenství, zapojení se do jeho náboženské funkce	Uznává se jen sociálně - kulturní funkce církve.
8. "Dogmatický" postoj	
Postoj náboženské pokory.	Kategorický "dogmatický" postoj.

Můžeme si všimnout, že vnější religiozita a její znaky se dotýkají právě neinstitutionalizovaného náboženského života nebo také života nenáboženského. Např. v bodu 5, který vyjadřuje vztah náboženství nezasahující do života jedince, se podobá níže zmíněné spiritualitě, ale ve většině znaků můžeme zaznamenat, že ve vnější religiozitě se jedná především o víru.

1.3 Spiritualita a vztahy mezi pojmy náboženství a religiozita

Jistá část západní společnosti považovala spiritualitu jako alternativu k pojmu „religiozita“ k vyjádření odporu k organizovanému náboženskému životu. Religiozita se začala více spojovat s duchovní tradicí a nabyla proto negativní konotace. Vojtíšek, Dušek a Motl (2012, s. 11) tuto konotaci religiozity popisují takto: „Asociuje dogma, strnulost, omezování, nepraktičnost, zatímco spiritualita je spojována se zážitky, individuální tvořivostí, svobodným rozvojem a využitelností v současném světě.“ Takový jedinec by mohl ze spirituality vytěžit to nejlepší v oblasti sebepojetí a to nezávisle na institucionalizovaném náboženství a to i s neznalostmi náboženství. Spiritualita totiž nese potřebu určovat hodnoty a smysl životu a světu. (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 11)

Křivohlavý (2011, s. 166) doplňuje že „řadou výzkumů se zjišťuje, že spiritualita a religiozita mají úzký vztah k tzv. existencionálním otázkám...“ Nebude náhoda, že se setkáme s tvrzením, že odloučit religiozitu a spiritualitu radikálními hranicemi není možné, protože spiritualita a religiozita se neodlučně prolínají.

Vztahu mezi spiritualitou a náboženstvím se věnovali nejvíce dva autoři a to Pargament a Zinnbauer. Pargament (2002, cit. podle Říčan, 2008, s. 45) spiritualitu chápe jako „hledání posvátného, zatímco náboženství je hledání něčeho významného způsobu, které mají vztah k posvátnu“. Podle něj je spiritualita podřízena náboženství, protože náboženství je širší pojem a spiritualita je jeho jádrem, jeho funkcí. Naproti tomu stojí pojetí Zinnbauera, který tvrdí pravý opak. Širším pojmem je podle něj právě spiritualita, jelikož pokud vezmeme v úvahu, že spiritualita se může projevovat různorodě, musíme se dopracovat k závěru, že náboženství je jedna z možností jejího projevu. Ovšem sám Zinnbauer je zastáncem, že samotné náboženství lze chápat pouze jako organizovanou instituci, čímž řeší mlhavost vytýčení definic. Většina zahraničních autorů nejasné vztahy spirituality a náboženství obcházejí tak že, používají dvojsloví jako spiritualita/náboženství nebo spirituálně – náboženský apod. (Říčan, 2008, s. 45-46)

Hranice mezi těmito pojmy se zdají být tenčí a tenčí a mnoho autorů svými teoriemi se snaží tyto prolínající se pojmy vytýčit. Spiritualita je v psychologii poměrně mladý pojem a bude předmětem dalšího zkoumání, jaký vztah bude zaujímat vůči náboženství. Z uvedených protichůdných pojetí bychom se více přikláněli k Zinnbauerovi, protože by vyřešila podřazené a nadřazené pojmosloví a taky více jednoduše, navzdory složitosti

pojmu, zařadila a vymežila pojmy na základě hlavních výchozí bodů. Výchozím bodem máme na mysli např. že, náboženství by zahrnovalo výhradně organizované instituce.

2 SPIRITUALITA

První zmínky o spiritualitě se nachází v křesťanské tradici. Pochází z latinského „spiritualis“ tedy „duchovní“ a je odvozené od „spiritus“ neboli „dech“, „duch“. Tento pojem se v dnešní době užívá v různých kontextech a stále častěji se objevuje také v psychologii. Dle Solignac a Dupuy spiritualita nabyla tří podob a to náboženskou, která se soustředí na spirituální život (5. století), filosofickou, která označuje způsob poznání (12. století) a v poslední řadě právníkou zabývající se církevními funkcemi a kultovními předměty (12. století). V současnosti je nejpoužívanější náboženský význam slova spiritualita. (Stríženec, 2007, s. 12)

Hlavním důvodem ke zrodu a prosazení pojmu spirituality jako psychologického pojmu je podle Říčana (2007) právě vývoj náboženského života a postojů k náboženství. Psychologie se dlouho obešla bez pojmu spiritualita a to až do druhé poloviny minulého století, kdy dochází k sekularizaci západní kultury a s ním odmítání tradičního náboženství zejména křesťanství zastoupené církví. Ve Spojených státech šedesátých let minulého století přichází jakási „spirituální revoluce“, kdy mládež odporuje církvi s heslem: „I am not religion, but I am spiritual.“ (Pargament, 1999, s. 2), což můžeme přeložit jako „Nejsem zbožný, ale jsem spirituální.“ Mládež se tímto snaží vyhnout a odlišit se od tradičního náboženství a způsobu života s ním spojený, zároveň však prosazuje tužbu kompenzace, snahu nahradit a zaplnit vzniklé prázdné místo.

Autoři konstatují, že nelze jasně a bez jakýchkoli pochybností definovat spiritualitu. Opět se zde setkáváme s dvěma dimenzemi chápání tohoto pojmu, jejichž vztahy se trvale překrývají.

Spiritualita a její dvojdimenzionální vymezení podle Ivanové (2005):

1. vertikální dimenze je vztah s transcendentem – Bohem nebo jinou nejvyšší mocí řídící lidský život
2. horizontální dimenze je vztah jedince k sobě samému, k jiným a k prostředí ve kterém žije.

Nepřeberné množství definic a jejího pojmání z hlediska křesťanského, kde bude figurovat jako hlavní bod právě vztah k transcendentu, slučují Fiore a Goffi (1999, cit.

podle Stríženec, 2007, 42) takto: „Spiritualita je životní syntéza celého Kristova tajemství, vytvořená vlivem Ducha svatého tak, že uspořádává jeho jednotlivé prvky okolo konkrétního stavebního principu, který následně charakterizuje jeho celkový projev.“ Přírodovědec a teolog McGrath (2001, cit. podle Stríženec, 2007, s. 42) uvádí, že ve spiritualitě se v první řadě setkáváme s „hledáním naplněného a autentického náboženského života, zahrnující propojení myšlenek, charakteristických pro toto náboženství a v jeho sféře“. Fontana upozorňuje, že vymezení spirituality je stále neuspokojivé a mnohdy bývá užíváno i mimo souvislost náboženství. Podle něj spiritualita vystupuje jako přesvědčení o nemateriální dimenzi, která se dostává do světa tělesného, přičemž vznikají jiné formy bytí, přístupné při mystických zážitcích a v posmrtném životě. Spirituální bude takový jedinec, který touží po poznání své duchovní podstaty a umožnění ji projevit v chování během tělesného života. Stríženec (2007, s. 43) vidí příčinu problematiky vymezení spirituality v tom, že spiritualita je „multidimenzionální konstrukt, který se nedá jednoduše ohraničit (podobně jako charakter, lásku, mír, zdraví).“ (Stríženec, 2007, s. 42 - 43)

Ve spiritualitě můžeme sledovat projevy, které jsou motivovány především duchovními oblastmi člověka nebo celé kultury. Ivanová (2005, s. 204) vyjadřuje spiritualitu jako „kondenzační jádra spirituality, které se skládají otázky smyslu života a jeho směřování, konečnosti či nekonečnosti, otázky vztahů v interpersonální komunikaci, otázky vztahu k sobě samému i abstraktní hodnoty jako je láska, nenávisť dobro a zlo aj.“

V psychologii můžeme popisovat a zkoumat jevy, mechanismy a vlastnosti obecně lidskými a shrnout je do univerzální skutečnosti. Taktéž spiritualita má univerzální podobu, protože v ní je snaha nalézt něco co, co by figurovalo jako společné (pro ateisty ale i pro věřící). Zastánci univerzálního pojetí jako Benner a Reich přišli s pojmem přirozená spiritualita (natural spirituality). Podobně tak k tomuto pojetí se ubírá Jung (1994 cit. podle Říčan, 2007, s. 55) a jeho archetypová teorie, podle ní „každý jedinec participuje na základě své genetické výbavy na archetypech a kolektivním nevědomí“. V poslední řadě Elkins se zabíral nenáboženskou spiritualitou, s kterou také operacionalizoval a předložil pojem humanisticko-fenomenologická spiritualita. (Říčan, 2007, s. 54 - 55)

V dnešní době se můžeme setkat se spiritualitou, která představuje výhradně náboženskou (křesťanskou) podobu - např. spiritualita mnišská a řeholní. Můžeme ji nalézt v teologických disciplínách a představuje spirituální život na takové rovině, která má vést člověka od materiálního způsobu života výhradně k duchovním ctnostem a modlitbám. Na

druhé straně stojí spiritualita, která má představovat spíše individuální prožívání „víry“ jedince. Ve stručnosti bychom mohli říci, že největší problém definovatelnosti spirituality je její „dvojrole“. Psychologie vymezuje spiritualitu, která stojí v samostatné podobě nezávislé na náboženství. Lépe bychom její podoby oddělili, kdyby spiritualita související s křesťanstvím se vyjadřovala jako náboženská spiritualita a v případě, že bychom mluvili o spiritualitě, která bude spojená s nezávislým postojem k náboženství, užívali výhradně jako spiritualitu nenáboženskou. Však ani takové rozseknutí neřeší prolínání těchto dvou rovin, protože v případě nenáboženské spirituality a prožívání takového jedince nelze zcela vynechat vztah k Bohu nebo transcendentnu a to proto, že každý nenáboženský spirituální jedinec, bude vidět Boha nebo jakousi vyšší skutečnost jinými očima. V rámci této problematiky a snahy určit hranice a vyjasnit pojem spiritualita vznikají stále nová pojetí.

2.1 Spiritualita a složka osobnosti

Spiritualita jako složka osobnosti vzniká vnímáním transcendentna, v tomto vztahu se i rozvíjí a také projevuje. Záměrně odstavíme kolektivní náboženství a jeho instituce mimo, protože pokud mluvíme o spiritualitě, máme na mysli především jednotlivce a jeho uspokojivost v jeho osobním „duchovním životě“. S určitostí bychom měli hovořit o duchovní tradici, ze které se spirituální složka jednotlivce „sytí“. I přes vzdálenost duchovních tradic mohou být některé prvky spirituality shodné, např. se jedná o podobnosti mystických zážitků. Řičan udává (2007, s. 380), že spiritualita „tvoří - alespoň u některých jednotlivců - integrující centrum motivů, postojů a citů, kognitivní orientace, jádro osobní identity a smyslu života.“ Důležitost a intenzita spirituality se může měnit v situacích nebo v celých obdobích života. Podle Osera (1993, cit. podle Vojtíšek, Dušek, Motl 2012, s. 13) nejintenzivnější je „v situacích, v nichž člověk pociťuje ohrožení dosavadního řádu věcí, kdy je konfrontován s nahodilostí, s něčím mimořádným, s něčím nevysvětlitelným a nedisponovaným“. Mluvíme tedy o situacích, které vyvolávají spirituální potřebu připsat smysl světu či životu jedince. Neměli bychom opomenout fakt, že tato potřeba hraje různě důležitou roli u různých lidí, i když lze říci, že spiritualita je obecnou charakteristikou člověka, jen její míra je odlišná. Narážíme na skutečnost, že spiritualita se stává buďto více či méně podstatnou úlohou v životě jednotlivce. Jako příklad uvedeme vztah k hudbě, kde můžeme nalézt opravdové talenty nebo naopak naprosto „amuzikální“ jedince, ale obtížně bychom hledali jedince, jehož by se hudba nikdy a v žádné situaci či formě „nedotkla“. (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, s. 12 - 15)

Jeví se nám důležité alespoň nastínit stručně nastínit vztah Maslowovy pyramidy a spirituality. Dle Maslowovy pyramidy se na jejím vrcholu tyčí potřeba seberealizace a ne jedná se přímo na koncentraci zcela na sebe samého, ale jde o počátek spirituální potřeby, tedy hledat a najít smysluplné cíle, naplnit vlastní potenciál. Ale úplným vrcholem je podle něj potřeba transcendence, tedy čistá spirituální potřeba, potřeba hlubokých prožitků jako např. pocit splynutí všeho se vším apod. (Říčan, 2008, s. 231 - 233)

Křivohlavý (2006, s. 164) zmiňuje pojmy „spirituální růst a spirituální zrání osobnosti“, které souvisí s transcendentálními cíly a cestami většinou nekončící, podobající se např. snaze o naprostou spravedlnost. Spiritualita v životě jedince hraje velmi důležitou roli, zejména při konfliktech životních hodnot, smyslů a cílů. Mohli bychom říci, že se jedná o schopnost, jejíž míru lze změřit stejně jako inteligenci.

2.2 Spiritualita jako inteligence

Řada výzkumů v počátku 20. století se orientovala na téma IQ (intelligenční kvocient). IQ má představovat schopnost racionálního myšlení, tedy schopnost vyvozovat logické či strategické řešení úlohy nebo problému. Určitě jsou nám známy testy, jejichž výsledky právě určují výši inteligence. S další inteligencí EQ (emoční kvocient) přichází v 90. letech Goleman. Pomocí této emoční inteligence máme schopnost uvědomovat si své pocity, ale i pocity druhých. Dává způsobilost vcítění, soucitu, ale také adekvátním reakcím na bolest či pocity, které jsou nám nepříjemné. Ne příliš probádanou půdou je právě třetí typ inteligence a to inteligence spirituální neboli duchovní, která je dokonce podle výzkumů nadřazená všem ostatním inteligencím. Člověk ve své podstatě vždy toužil po něčem, co ho přesahuje, něco co dá jeho životu hlubší význam. Už dávno se lidé potýkali s otázkami lidského bytí a jejím smyslem. Spirituální inteligence dává schopnost řešit problémy smyslu a hodnot. Umožňuje nám být tvořivými, pružnými, spontánními. Pomáhá nám při existencionálních problémech, kdy se setkáváme s novými životními problémy, které neznáme, neočekáváme a které jsou mimo daná pravidla. (Zohar, Marshall, 2000 s. 10 - 23)

Mezi 9 znaků vysoce rozvinuté duchovní inteligence patří (Zohar, Marshall, 2000, s. 23)

Tabulka 2. Znaký rozvinuté duchovní inteligence

1.	schopnost být pružný (aktivně a spontánně přizpůsobivý)
2.	vysoký stupeň vědomí sebe sama
3.	schopnost čelit utrpení a zpracovat ho, čelit bolesti a překonat ji
4.	být inspirován hodnotami
5.	neochota zraňovat někoho, není-li to nevyhnutelné
6.	sklon vidět spojení mezi různými věcmi
7.	výrazný sklon ptát se „Proč?“ nebo „Co kdyby?“ a hledat odpovědi na nejhlubší otázky
8.	být „nezávislý na okolí“
9.	mít schopnost bránit se konvencím

Podle těchto bodů lze spirituální inteligenci také rozvíjet. Spirituální inteligence jako nadřazena všem inteligencím, ovlivňuje emoce, myšlení a chování jedince, tudíž bychom mohli říci, že rozvíjení spirituální inteligence je podstatná z hlediska sebepojetí. Rozvíjení se v této oblasti by mohlo spět k vyrovnanosti celkové osobnosti člověka a tak docílit setrvačnějšího pocitu klidu i v zátěžových situacích.

2.3 Spiritualita vystupující v pomáhajících profesích

Vědecké studie na téma spiritualita a zdraví započaly v minulém století a jejich orientace se ubírá směrem k léčení nemocí vírou a následnému zlepšení nebo zhoršení zdravotního stavu. Za posledních desítek let se osvědčily teorie a praxe o lepším zvládnání problémových životních situací, lepším duševním stavu a celkové kvalitě života, právě díky spirituálnímu prožívání. Puchalski (2001, dle Mandincová, 2011, s. 61) mluví o výhodách spirituality ve třech sférách a to: 1. nižší mortalita, 2. lepší zvládnání stresových situací, 3. lepší spolupráce pacienta při léčbě a jejím průběhu. Ivanová (2005, s. 209) zdůrazňuje, že „spirituální potřeby mohou u některých lidí v určité fázi nemoci nabýt priority před potřebami biologickými“. Však spiritualita se nevyužívá jen ve zdravotnictví, se kterým se zatím nejvíce spiritualita spojuje, ale i v psychoterapii a čím dál více v sociální práci.

Je důležité, aby potíže se spiritualitou byly řešeny pomocí instituce k tomu určené, dle jedincevy spirituální orientace. Například pokud se jedinec orientuje na křesťanskou tradici, je pro něj nejlepší vyhledat pomoc v křesťanském pastoračním poradenství. Jestliže se jedinec orientuje na méně tradiční spiritualitu např. Buddhismus, mohli bychom mluvit

o pomoci „duchovní“, „transformační terapii“ nebo také o psychospirituálním poradenství. Však lze spirituální potíže řešit pomocí nábožensky „neutrální“ poradny, v psychologických a psychoterapeutických středisek. Podle autorů Vojtíšek, Dušek, Motl (2012, s. 67) může poskytnout „kvalitní základní pomoc při potížích se spiritualitou pomoci každý pracovník v pomáhající profesi, aniž by k tomu musel být speciálně vzdělán“. To ovšem neznamená, že přehled v oborech religionistiky by byl zbytečný. Pracovník s takovými znalostmi by mohl klienta naopak zaujmout v oblasti důvěry a porozumět mu tak. Důležitým bodem pro kvalitní pomoc se jeví reflexe vlastní spirituality, ke které by mohl pracovník využít kvality supervizora. Tato reflexe je nezbytná pro profesionální roli pracovníka, aby byl schopen klientovi podat to nejlepší řešení ve spirituální oblasti. (Vojtíšek, Dušek, Motl, 2012, 49 - 68)

Vzhledem k omezenosti prostoru v této bakalářské práci, dokládáme v příloze (P I) kompetence pracovníka dle vybraného tématu Kubicové [online], která poukazuje na to, že „v kontextu sociálních profesí je spiritualita v současné době dávána do souvislosti s fenoménem multikulturality“. Z toho vyplývá, že multikulturní kompetence se budou prolínat do kompetencí spirituálních. Většina odborníků, ať už sociologové, psychologové nebo zdravotníci, pokládají za nevyhnutelné začlenit spiritualitu mnohem více nejen do teorie ale i praxe. Spiritualita stává pro klienty a pacienty nedílnou součástí jejich života a potíží a je potřeba aby pomáhající pracovníci, byli připraveni poskytnout kvalitní pomoc.

3 VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE - ŽENA V OBDOBÍ DOSPĚLOSTI

Vývojovou psychologii bychom mohli označit jako jednu ze základních psychologických disciplín, která se zabývá psychickým vývojem jedince, změnami ve způsobu jeho prožívání, uvažování, ale také chování promítajícím se v jednotlivých vývojových fázích. Takový vývoj je rozlišován z různých úhlů, orientující se na osobnost jedince podle jednotlivých psychických funkcí, ale také dle umístění jedince v sociálním systému.

Pokud bychom chtěli uchopit vývojovou psychologii v širším slova smyslu, mluvili bychom o studiu změn chování a prožívání, které lze stanovit jako její nejobecnější předmět. Schmidt (1978, upraveno dle Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 12) určuje čtyři předmětné okruhy:

1. Studium fylogeneze psychiky – pozorování a srovnávání chování různých druhů živočichů na rozdílném stupni evoluční řady.

2. Studium antropogeneze psychiky – zaměřuje se na vývoj duševna u lidí v různých historických etapách a v různých civilizačních okruzích.

3. Studium ontogeneze psychiky člověka – nejširší pojetí od početí až do smrti.

4. Studium aktuální geneze – vývoj všech psychických procesů jako je vnímání, řešení myšlenkových úkonů, průběh učení atd.

Užší pojetí vývojové psychologie zabírá studie veškerých evolučních a involučních proměn, které se odehrávají v průběhu života člověka. Prohlédnutí psychického vývoje nám pomáhá pochopit například podmínky, které mohou příznivě jedince ovlivňovat, zejména v klinické a pedagogické praxi. Z tohoto důvodu se užší pojetí vývojové psychologie omezuje na psychologii ontogenetickou. Za základní cíle vymezuje vývojová psychologie tři navazující úrovně (upraveno dle Langmeiera, Krejčířová, 1998, s. 13):

1. Popis vývojových změn charakteristických pro dané vývojové stupně.
2. Z popisných údajů odvozovat určité obecné zákonitosti týkající se vývoje základních psychických struktur a příčinných souvislostí v celém průběhu vývoje člověka.
3. Konečný cíl je vytvořit co možná jednotnou teorii, ze které lze z poměrně malého počtu základních předpokladů odvodit co nejvíce faktů.

Langmeier se k těmto základním cílům vyjadřuje kriticky a u všech upozorňuje na jejich nedostatky. Podle něj (1998, s. 13) popis vývoje „nemůže být nikdy úplným výčtem samostatných registrovatelných faktů, ale představuje vždy už jejich výběr z nesčetného množství dějů,“ a tak i univerzálně platné zákonitosti vývoje se nemohou vyvozovat zcela jednoznačně, protože se dostávají do rozporu s tvrzením, že vývoj každého jedince je individuální a proto by se měl přístup nomotetický nahradit přístupem spíše ideografickým. V poslední řadě Langmeier (1998, s. 14) apeluje na to, že „žádná současná teorie nemůže vysvětlit celý vývoj v jeho složitosti a komplexní podmíněnosti“, ale všechny teorie jsou pouze částečným vysvětlením, které mají snahu vysvětlit určité stránky vývoje a tak se stávají doplňujícími a překrývajícími. V dnešní době se málokdy setkáme s teoriemi, které přikládají velkou váhu genetickým předpokladům, i když jejich význam je nezpochybnitelný a tím se často mohou opomíjet rozdíly například ve vývoji chlapců a dívek, v dospělosti tedy mužů a žen. (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 11 - 14)

Jestliže opomeneme vývojové fáze dětství a dospívání, kde bychom prokazatelně našli nespočet rozdílů ve vývoji a přejdeme k období dospělosti, narazíme na odlišnosti mezi pohlavími a to například v sociálním chování. Podle výzkumů se muži nejvíce odlišují v míře agresivity, kde se muži jeví jako agresivnější než ženy. Jako další příklad bychom mohli uvést postoje ve výchově, kdy matky více motivují verbálně dívky než chlapce a otcové naopak zastávají autoritativnější postoje a to více k chlapcům než k dívkám. (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 199 - 202)

S ohledem na téma této bakalářské práce se budeme věnovat období dospělosti žen. Toto období můžeme vymezit věkem od 20 do 60 let, ale s jistotou nemůžeme určit nějakou hranici, která by jasně specifikovala jeho počátek a konec. Dosažení zletilosti udává jedinci právní dospělost, avšak ve vývojové psychologii to nemusí až tak platit. Důvodem toho je, že jedinec je sice fyzicky zralý, ale psychosociální vymezení komplikuje fakt, který musí brát v úvahu individualitu jedinců. Biologické vymezení dospělosti je udáno dosažením sexuální zralosti a zároveň nabývá jiného významu, než jako to bylo v období adolescence. Sexualita hraje významnou roli v partnerských vztazích a nabývá důležitosti i její reprodukční funkce. Naproti tomu psychosociální vymezení staví skutečnosti na individuálním přístupu k jedinci, protože jednotlivé složky dozrávají v různou dobu, např. jedinec uzavírá manželství v závislosti na finanční soběstačnosti. Vyhledávání vztahů v tomto období je za účelem navázání stabilních, trvalých a oboustranně uspokojivých mezilidských

vztahů. Za základní psychosociální znaky dospělosti můžeme považovat osamostatňování, přijímání zodpovědnosti za své rozhodování a činy, které se dotýkají jiných lidí, nebo sebe samého. V období dospělosti se člověk stává sebejistějším, má víc sebedůvěry a také by měl dokázat odhadnout vlastní síly a kompetence, které souvisí se soběstačností a osobní vyrovnaností. Jedinec v tomto období by měl zvládat kontrolovat vlastní emoce a jednání a také obětovat vlastní uspokojení, jestliže by to situace vyžadovala. Hlavními body sociálního rozvoje je nezávislost na původní rodině, zachovávání s rodinou harmonické vztahy, ale také udržuje vyvážené vztahy s vrstevníky. Navázání párového soužití je trvalejšího charakteru a jedinec nemá problémy tolerovat potřeby svého partnera. Dozrávání mezilidských vztahů se odráží i v profesní oblasti, kde dospělý člověk je schopen vycházet ve vzájemných vztazích nadřízený x podřízený, nebo naopak. Člověk v dospělosti by měl samostatně a zodpovědně plnit svou profesní roli, dosáhnout tím sociálního osamostatnění a ekonomicky zajistit sám sebe, ale také prostřednictvím svého zaměstnání naplnit své potřeby seberealizace. (Vágnerová, 2007, s. 9)

Období dospělosti třídíme do tří skupin. My jsme si zvolili dělení dle Vágnerové, protože v její obsáhlé publikaci se můžeme soustředit na oblasti, které nás v rámci této práce nejvíce zajímají. Záměrně se na mezilidské vztahy a zakládání rodiny příliš nezaměřujeme, jelikož nám zcela neurčují stěžejní body pro smysl tohoto tématu. Spíše nás zajímá, jak se může vývoj jedince a v jakých oblastech dotýkat spirituální oblasti.

3.1 Mladá dospělost

V období mladé dospělosti mluvíme o vývoji ve věku od 20 do 40 let. Je to období nejvyššího životního rozběhu. Mladá žena je v takovém období nejvíce subjektivně vyrovnaná, dosahuje vrcholu svých tvůrčích sil, je plná elánu k budování svého života. Z opačného hlediska nese období rané dospělosti i jistá rizika. Každá událost a přijetí určitých rolí do velké míry ovlivňují linie života, kterými se jedinec bude vydávat. Každá učiněná rozhodnutí budou tvořit další změny a tím také ztvárňovat život. Pokud se stane, že narazí na problémy, těžké úkoly nebo životní zkoušky a nedokáže se s tím správně vyrovnat, hrozí i zablokování dalšího vývoje. (Vágnerová, 2007, s. 11 - 13)

Proměny tělesného charakteru se zpomalují na rozdíl od sociokulturního a psychického vývoje. Jedinou biologickou změnou, která v tomto období hraje velkou roli ve vlivu na psychiku, je těhotenství a porod. V kognitivním vývoji můžeme sledovat proces nabírá-

ní zkušeností. Jedinec opouští abstraktní myšlení a začíná k problémům přistupovat tvořivě. Navyšuje se schopnost vidět problémy a jeho hlediska z více úhlů a zároveň brát zřetel na komplet souvislostí. Tuhle fázi nazýváme postformálním myšlením, ve které dospělý jedinec nemá potřebu problémy zjednodušovat, jako to bylo v období adolescence. Uvažování je pragmatičtější. Dospělý člověk tak často promýšlí své další kroky s ohledem na následky v budoucnu. Emoční stránka nabývá stability. Prožitky bývají často jednoznačné a více pozitivní než negativní. Zvýšené citlivosti u žen, můžeme pozorovat v souvislosti s biologickými změnami a těmi jsou těhotenství a porod, zejména pak šestinedělí. Dle Vágnerové (2007, s. 25) má za úkol „ posílit vnímavost k projevům novorozence a podpořit jeho citové přijetí“. Podstatným mezníkem, který se odehrává v socializaci jedince, je odpoutání se od kontroly dospělé autority a získání svobody v rozhodování. Ve svobodě rozhodování si jedinec může sám určit, zda bude či nebude uznávat pravidla. Vztahy k obecným normám a standardům chování se prolínají v morálním uvažování. Mladá žena se nachází ve fázi morálního pozitivismu, kde se potýká s širším záběrem problému. Z toho vyplývá, že jejich morální uvažování je daleko diverzifikovanější než u mužů. Dle Vágnerové (2007, s. 31) „ženskou morálku lze chápat jako situačně senzitivní a flexibilní“. Je to tím, že odlišnost morálního uvažování není jen důsledkem hormonálního ladění, ale také se jedná o nátlak společnosti např. pečovatelská role manželky a matky se vyžaduje výhradně u žen. Naproti tomu za znaky nezralé ženy bychom mohli označit neschopnost přijetí zodpovědnosti za partnerský vztah, za dítě. Podle Corneau (2000, cit. Podle Vágnerová, 2007, s. 41) „ žena, která odmítá dospět, setrvává v pozici „věčného děvčátka“. Mladé ženy nabývají v dospělosti různorodým rolím, které mohou být i obtížně slučitelné např. role profesní a rodičovská, což je typická ženská dvojrole. (Vágnerová, 2007, s. 14 - 45)

Pokud bychom chtěli nastínit oblast religiozity období mezi 20 – 30 rokem podle Strížence (2007, s. 35) má „zkušenost lidské intimity, vyšší otevřenost k blízkému člověku vliv i na novou otevřenost pro transcendentno ... v období generativity je rodičovská péče orientovaná i na odevzdávání duchovní tradici“. Podle demografický dat dle Strížence (tamtéž) „údaje o religiozitě jednotlivých věkových období jsou nejednoznačné (převládá nelineární vztah - nejvyšší religiozita byla u 30 - 39 letých)“.

V mladém období dospělosti, se žena dostává do pozice samostatnosti ve všech oblastech a měla by vést k soběstačnosti. Osamostatňuje se od své původní rodiny a zakládá rodinu vlastní. Její emoční prožívání se nejvíce mění v důsledku narození dítěte a přijetí

nové role. V této roli můžeme nalézt spirituální prožívání. Ale takové náznaky spirituálního prožívání může prožívat i před založením rodiny. V příklad bychom mohli uvést, že žena věří např. „v pravého“ muže pro ni a v souznění dvou duší. Touží žít v harmonickém vztahu a rodině a mít skutečné přátelé. V poslední řadě bychom mohli uvést, že náznaky spirituality můžeme nalézt i v profesní roli, která by ji měla naplňovat (nejen po stránce ekonomické) a kde by se mohla i seberealizovat.

3.2 Střední dospělost

Stejně jako u mladší dospělosti, tak ani střední dospělost nemá stanovené hranice, které by jasně určily konec a začátek tohoto období. Věkový rozptyl této fáze dospělosti se pohybuje mezi 40 a 50 lety. Žena ve středním věku se nachází na vrcholu zralosti, ale také se potýká se zvyšováním zodpovědnosti a schopnosti ji akceptovat. Tedy se setkáváme ve středu protikladů, kdy z části se jedinec nachází na vrcholu životních sil a umí plnohodnotně využívat své kompetence a z části hloubá nad svými dalšími směry a cíli, které jsou časově omezené. (Čermáková, 1997, podle Vágnerová, 2007, s. 179).

Stádium středního věku nese i svá úskalí související s neuspokojením, pocity prázdnoty a marnosti života. Někteří autoři tohle nazývají jako krizi středního věku. Říčan (1989) spojuje tuto krizi s protestem proti rutině. Dospělý jedinec se přizpůsobil pro něj jednoduchému a předvídatelnému životu a uvízl ve stereotypu, avšak vedení takového života jim poskytuje velmi málo nových podnětů. Následkem bilancování typického pro střední věk je snaha opustit životní stereotyp, ale tato motivace ke změně nemá stejnou míru intenzity. V některých případech to může být pouze v rovině uvažování, někdy může být natolik intenzivní, že vybudí jedince k takovému kroku, který vede ke skutečné změně. (Vágnerová, 2007, s. 179 - 184)

Po tělesné stránce ženy ztrácí na estetické atraktivitě důsledkem stárnutí, což ji může vystavovat velké subjektivní zátěži. Tento pocit může být spojován i s uvědoměním si úbytku plodnosti a to zejména pro ženy, které nestihly početí dítěte. Zkušenosti mají zásadní vliv na vyvíjení uvažování a hodnocení problému. Dle Vágnerové (2007, s. 190) „ve čtyřicátých letech života dochází k rozvoji praktické a sociální inteligence, která se uplatňuje v běžných životních situacích v rámci rodiny i v dalších sociálních skupinách“. V oblasti emočního prožívání od období mlad-

šího dospělého věku nedochází k velkým změnám. Jediným nestabilním emočním prožíváním vychází z bilancování, kvůli kterému se mohou projevat úzkosti v pocity vyhaslosti a v některých případech i deprese. Citové vazby se příliš nemění a pokud ano tak ve velmi pomalém tempu. Můžeme říci, že ženy středního věku bývají na vrcholu emoční zralosti a bez obtíží se dokážou vyznat ve svých pocitech a mít je pod kontrolou. Čtyřicátnice většinou bývají v tomto věku produktivní a jsou na vrcholu ve svém profesním postavení, ale i v oblasti ekonomické. Ženy, které se nemohly kvůli dětem věnovat profesní roli a dosáhnout sociální prestiže se právě mohou věnovat seberealizaci. Není výjimkou, že střední dospělost doprovází i rozpady manželství. První krize manželství je častá po založení rodiny, kdy je potřeba plnit úkoly okolo dětí. Rozvody ve střední dospělosti mohou být i v důsledku druhé krize manželství, kdy děti pomalu dospívají a vztahy mezi rodiči se komplikují. Ostatní vztahy jsou velmi různorodé (např. mimomanželské vztahy apod.). Vztahy s dětmi jsou v této fázi života na přelomu. Děti už nevyžadují takovou péči a pozornost jako doposud a tudíž se rodičovská péče stává zbytečná. Spíše se pečovatelská podpora obrací k vlastním rodičům, pro které začíná být pomoc a podpora nezbytná. (Vágnerová, 2007, s. 198 - 218)

Podle Junga (1994 cit. podle Vágnerová 2007, s. 218) „čím více se člověk blíží středu života a čím víc se mu podařilo pevně zakotvit ve svém osobním postoji a sociálním postavení, tím více se mu bude zdát, že odhalil správný běh života, správné ideály a principy chování“. Jinými slovy se jedinec více zamýšlí nad vlastním životem, což vede k lepšímu sebepoznání. Tento introvertnější přístup vychází z tendence zabývat se sami sebou a je pro toto období zřejmé. Myslíme si, že i to je projevem spirituálního prožívání. Žena v tomto věku přechází z pozice „obětování se“ do pozice „sama sobě“. Začíná pomalu se pozastavovat nad dalším směrem jejího ubírání a nalézat nové smysly života, kterými byly ve většině případů povinnosti vůči rodině a rodina celkově.

3.3 Pozdní dospělost

Poslední vývojové období dospělosti vymezující se věkem od 50 do 60 let se nachází na konci třetí čtvrtiny života jedince. Dosažení 50 let je také dosažením bodu, který definitivně vede ke stárnutí. Žena v tomto období končí dle Vágnerové (2007, s. 234) „fázi vývoje své ženské role, její biologické i sociální proměny jsou výraznější“. Období plodnosti

je u konce. Soběstačné a samostatné děti zajišťují ženě – matce větší svobodu, kterou může využít k hledání nových životních cílů a modifikovala jinak svou roli. Helson a Wink (1992, cit. podle Vágnerová, 2007, s. 235) vidí ženu jako „ sebevědomější, sebejistější a rozhodnější, roste její nezávislost a dominance, která se může projevit různým způsobem.“ Generativa ženy se může projevit v nutkání pečovat o širokou rodinu a vést ji. Podle Junga se v tomto období začínají vytrácet odlišné charakteristiky mužů a žen a začínají se podobat a to v důsledku hormonálních změn. (Vágnerová, 2007, s. 229 - 239)

Tělesné změny se opírají zejména o proces stárnutí. Tělesné funkce se zpomalují, zhoršují, a to zejména funkce smyslové – zrak, sluch. Podstatnými znaky je však spíše vlastní postoj k začínajícím proměnám stárnoucího těla. Zvýšená únava, zpomalení tempa a snížení výkonnosti mohou spustit hluboké zamyšlení nad přijetím stárnutí a postupně nutí jedince vyrovnávat se strachem ze smrti. Jedním z nejdůležitějších proměn ženského těla je nepravidelnost menstruace a menopauza, mimo to může dojít až ke ztrátě a znehodnocení ženské role, protože pro ženy je plodnost symbolem erotické přitažlivosti. Žena se s takovým postojem může cítit méněcenná a podléhat bezmoci. Oproti tomu mohou ženy dosažením menopauzy pocítit úlevu a teze ji nijak nezatěžují. V sociálním významu je menopauza změna přinášející negativní aspekty – podrážděnost, nárůst nervozity apod., i když tyto aspekty bychom mohli označit prostým mýtem, protože ve skutečnosti trpí těmi to symptomy jen 25 % žen. (Perlmuttera Hall, 1992, dle Vágnerové 2007, s. 246)

Mezi 50 – 60 roky mají vliv na kognitivní funkce především zkušenosti a způsob života, který udává stupeň a strukturu dalšího rozvoje. V kognitivních funkcích začínáme zaznamenávat pokles. Vágnerová (2007, s. 247) udává že „ riziko stagnace či zhoršení kognitivních funkcí závisí na dědičných dispozicích, na dosažené úrovni jednotlivých schopností a dovedností, osobních vlastností i mnoha aktuálních vnějších vlivů“. Ve starší dospělosti se setkáváme s krystalickou inteligencí. Vágnerová (2007, s. 248) ji popisuje jako „ schopnost uchovávat a používat naučené způsoby řešení určitých situací, je zcela závislá na úrovni vzdělání a celkovém komplexu všech získaných znalostí a zkušeností“, má stálejší charakter a většinou nepodléhá změnám a má schopnost nadále se rozvíjet. Všeobecně je známo, že starší lidé, navzdory změnám ve fluidních schopnostech dosahují vysoké úrovně moudrosti. Emoční prožívání se od střední dospělosti příliš nemění. V 50 - 60 letech se jedinec snaží udržovat svůj klid a pohodu.

Velkou změnou se stává pozvolné ukončení profesní role. Většina je smířena se svou kariérou a mnozí se těší na důchod. U starších pracovníků se může objevovat vyčerpání a vyhoření. Je to udáno zejména ztrátou důvěry ve své schopnosti. V neposlední řadě bychom měli přiblížit partnerské vztahy, které v tomto období se vyrovnávají s proměnou intimity a jsou založeny na oporu při nepříznivých situacích, sdílení života a hledání jeho nového smyslu. (Vágnerová, 2007, s. 259 - 274)

Stopy spirituálního prožívání v posledním vývojovém období jsou zřejmé. Hledání nového smyslu života a jeho ctností. Nabývání životní moudrosti a snaha vyrovnání se s přicházejícím stářím a blížící se smrtí. Otázky k vlastnímu životu začínají být intenzivnější a jsou předmětem snahy nalézt klid a smíření.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

V současné době u nás pozorujeme velký pokles religiozity a nárůst ateismus. Na druhou stranu se rozrůstá tolerance vůči jiným náboženstvím, což také ovlivňuje přesun idejí z východní či západní duchovní tradicí k nám. Mohli bychom říci, že když mluvíme o spirituálním žití, máme na mysli především tu společnost, která se nehlásí k tradičním náboženstvím, ale má svou individuální víru a právě spiritualita se může jevit jako vhodná alternativa víry. V praktické části této práce se budeme zabývat spirituálním prožívání žen a k tomu nám bude mimo uvedené zdroje pomáhat také publikace Chrásky a Gavory.

4.1 Stanovení problému a výzkumných cílů

Říčan a Janošová sestavili Pražský dotazník spirituality (viz níže PSQ), jehož cílem bylo zjistit spirituální prožívání. Pokusili se spiritualitu změřit a to v pěti faktorech nebo také bychom je mohli označit jako pět rovin spirituality. Mimo to studie porovnávala mužskou a ženskou spiritualitu, kde se právě ženy jevily jako spirituálnějšími. Na základě tohoto úsudku, nám vyvstanou otázky a to:

Na jaké úrovni je spirituální prožívání žen?

Odlišuje se úroveň spirituality v jednotlivých vývojových obdobích dospělosti žen?

Většina výzkumů spirituality je prováděna na vysokých školách, kde spirituální prožívání z velké části ovlivňuje právě vzdělání. Je zřejmé, že spiritualita není jen záležitostí mladých lidí. Dosud nebyla studie, která by se ubírala tímto směrem, a proto jsme chtěli zjistit stav spirituality žen ve Zlínském kraji.

Cílem výzkumu je zjistit

- spiritualitu žen v období dospělosti ve Zlínském kraji
- zda se spiritualita liší v jednotlivých vývojových obdobích dospělosti

Porovnávat budeme faktory spirituality dle PSQ 36 s vývojovými obdobími dospělosti žen. Výsledky tohoto výzkumu by mohly být prospěšné v rámci psychologie náboženství, zejména z hlediska konstruktů spirituality a jejího plného uznání jako univerzálního

fenoménu se svými specifickými prožitky a také pro celkové hlubší poznání spirituality žen.

4.2 Pražský dotazník spirituality (PSQ)

První zahraniční studie spirituality nejčastěji obsahují tradiční křesťanské termíny jako je spasení, Kristus atp. Jejich účelem bylo šetření o míře souhlasu s články křesťanské nauky, praktikování náboženství a jemu náležící prožitky. Jedním z prvních dotazníků, který se nezabýval typickými náboženskými prvky je Dotazník spirituální orientace sestaven Elkinsnem. Jeho dotazník obsahuje 9 položek jako je např. položka transcendentní dimenze, která svědčí o přítomnosti maslowovském vrcholném prožitku nebo také položka životního hledání, která se zaměřuje na pocit odpovědnosti vůči životu. Zásadní pro spiritualitu se stal Hoodův dotazník mystiky, kde se objevují city a stavy jako je ztráta pocitu prostoru a času nebo spojení všeho a všech do jednoty. (Říčan, 2007, s. 56-57)

Tyto dotazníky se staly jedny z hlavních zdrojů inspirace tvorby Pražského dotazníku spirituality (PSQ) u nás, který zpracovali Janošová a Říčan, kterými jsme se také nechali inspirovat, protože plně vyhovují účelům, na které se zaměřujeme.

Tento dotazník byl sestaven pro zjištění skutečné (subjektivní) spirituality. Jeho účelem bylo nalézt a změřit spiritualitu u jedinců, kteří institucionalizované náboženství z nějakého důvodu popírají. Podle Říčana (2007, s. 285) by měl dotazník spirituality obsahovat „citově nabitě metafory, nadsázku a patos“. Spiritualitu se v tomto dotazníku představuje Říčan (tamtéž) jako „specifický prožitek se subjektivním přesahem běžné reality“ (např. „Existuje dost věcí, které bych nikdy neudělal, protože cítím, že by to zničilo moji lidskou podstatu.“).

Autoři přeložili Piedmontův dotazník spirituální transcendence (STS), ale STS nevyhovoval pro toto měření zejména z toho důvodu, že položky dotazníku a jejich vyjádření působilo cize, neztotožnitelně. STS měl ke všemu měřit spiritualitu jako další základní vlastnost osobnosti, přičemž dotazník spirituality se podle autorů má orientovat spíše na emoční aspekty. Výzkumy základních vlastností operují s tzv. Velkou pětkou (VP) neboli Big five. VP obsahuje složky jako je Neuroticismus (sklon k nervozitě), Extroverze (vstřícnost k sociálním kontaktům), Otevřenost (nové podněty, nápady), Pozitivní ladění (vůči druhým lidem a situacím) a Svědomitost.

Vytvoření nového dotazníku PSQ mělo v první podobě 80 položek, které byly rozděleny do pěti faktorů. Jedná se o faktory: Mystická zkušenost, Eko - spiritualita, Pospolitosť, Etické zaujetí a Latentní monoteistická zkušenost (viz níže). Poté byla provedena faktorová analýza těchto faktorů s 30 subškálami VP. Přičemž vyšlo 5 faktorů VP a jeden faktor globální pro spiritualitu, který je velmi mírně kolerující s některými škálami VP. Faktor Etického zaujetí a jeho položky vyplývaly z faktoru Neuroticismu z VP. Jelikož faktor Etického zaujetí pomocí faktorové analýzy obsahoval položky související s negativnějšími nádechy pocitů (strach z nedostatku, obavy, pocity zákazu, viny studu atd.), bylo podle autorů potřeba, aby faktor nesl název „Svědomitá starostlivost“. Položky obsahující pozitivnější postoje k druhým lidem (soucit, přátelství to nejlepší) se seskupily do šestého faktoru nazvané Pozitivní etické zaujetí a tím se plně oddělila podobnost s faktorem Neuroticismu z VP. (Říčan, 2007, s. 286)

Názvy faktorů PSQ se v publikaci Říčana i v článkách Janošové mnohdy liší, proto uvádíme i jiné názvy, se kterými bychom se mohli setkat. V dotazníku, který nám poskytl Říčan, budeme uvádět ty názvy, které jsou v dotazníku uvedeny. Pro náš výzkum nám byl poskytnut dotazník PSQ 36 z roku 2005, který už má dodatečnou úpravu. Dotazník a jeho plné znění, které použijeme v této práci má 36 položek a šest faktorů a je uveden v příloze P III.

Jednotlivé faktory PSQ 36 (zpracované podle Říčan 2007, s. 58):

EKO-SPIRITUALITA (HLUBINNÁ EKOLOGIE)

Faktor hlubinné ekologie se zaměřuje na ekologické cítění položkami vyjadřujícími pocit jednoty s přírodou, pokoru k Zemi jako matce, ale také úctu k neživé přírodě.

ETICKÝ ENTUZIASMUS (ETICKÉ/MORÁLNÍ ZAUJETÍ)

Tento faktor se zabýval pozitivními city vůči druhým. V položkách najdeme prožitky jako je odpuštění, soucitnost, přejnost druhým apod.

POSPOLITOST (SOUNÁLEŽITOST)

Hlavní směr faktoru pospolitosti neboli sounáležitosti ukazuje na interpersonální prožitky, jakou jsou pocity radosti z lidské přítomnosti, ale také hluboké blízkosti

s nadsázkou označovanou jako „spříznění duší“ nebo fascinace nad dokonalostí lidstva v její rozmanitosti.

MYSTIKA (MYSTICKÁ ZKUŠENOST)

Tento faktor pokrývá pocity sjednocení s něčím větším než je člověk sám, intenzivní prožitky vnitřního klidu, úžas jedince uměním atd. Kupříkladu můžeme uvést položku z PSQ 36 č. 4: „Měl/a jsem někdy pocit, že se mi otevírá tajemství vesmíru a existence.“

SVĚDOMITÁ STAROSTLIVOST

Položky faktoru se snaží představovat touhu začít znovu a s pocity nedostatku, obav, zákazu, viny nebo studu, ale také soudy dobra vs. zla a morálky.

LATENTNÍ MONOTEISMUS (TRANSCENDENTNÍ MONETEISMUS)

Tato rovina se soustředí na prožitky k transcendentnu a vztahu k té nejvyšší pravdě.

Janošová [online], uvádí současnou spirituální orientaci mužů a žen, kdy je použit právě PSQ z roku 2004, který obsahuje pouze pět faktorů. Pokusili se s Říčanem porovnávat muže a ženy v jejich spirituálním prožívání. Výsledky ukazují, že ženy se jeví jako spirituálnější. Vyšších výsledků dosahovaly zejména ve faktoru eko-spirituality a mystiky. Podrobnější informace k této studii jsme upravili a vložili do přílohy P II.

4.3 Hypotézy

H1 : Předpokládáme, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen a faktorem eko - spirituality existuje rozdíl.

H2: Předpokládáme, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen a faktorem etického entuziasmu existuje rozdíl.

H3: Předpokládáme, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen a faktorem spolitosti existuje rozdíl.

H4 : Předpokládáme, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen a faktorem mystiky existuje rozdíl.

H5: Předpokládáme, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen a faktorem svědomité starostlivosti existuje rozdíl.

H6: Předpokládáme, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen a faktorem latentního monoteismu existuje rozdíl.

Operacionalizace proměnných

Tabulka 3. Operacionalizace proměnných

hypotézy	nezávislé proměnná	závisle proměnná	položky dotazníku
H1	vývojové období	faktor eko - spirituality	1,7,13,19,25,31
H2	vývojové období	faktor etického entuziasmu	2,8,14,20,26,32
H3	vývojové období	faktor pospolitosti	3,9,15,21,27,33
H4	vývojové období	faktor mystiky	4,10,16,22,28,34
H5	vývojové období	faktor svědomité starostlivosti	5,11,17,23,29,35
H6	vývojové období	faktor latentní monoteismu	6,12,18,24,30,36

4.4 Pojetí výzkumu a metody sběru dat

Pro tento průzkum pokládáme za nejvhodněji zvolenou formu právě kvantitativní výzkum, který se bude realizovat dotazníky. Dotazníky nám zajistí větší počet dat a tak máme možnost objektivněji zaujmout hledisko, co se týče spirituality žen. Také vycházíme z předpokladu, že pro respondenty bude snadnější se vyjádřit „na papír“, kde budou mít možnost se ztotožnit s určenými body.

Dotazníky jsme umístili na server www.vyplnto.cz zejména z důvodu zachování anonymity a pro časovou a finanční úsporu. Také nám dává možnost přesných dat a jejich snadnější zpracování. Dotazníkové šetření bylo záměrně neveřejné, abychom zajistili data pouze cílové skupiny. Respondenty jsme oslovovali pomocí sociální sítě www.facebook.cz, serveru www.spoluzaci.cz a v poslední řadě byly dotazníky umístěny do kadeřnického salónu Gabriely Miklové, kde respondenti vyplňovali dotazníky pomocí výše zmíněného www.vyplnto.cz.

4.5 Výběr výzkumného souboru

Základním výzkumným souborem jsou ženy v období dospělosti, přičemž se domníváme, že nejvíce vyhovují zkoumání spirituality žen a to z toho důvodu, že v období dospělosti probíhá uchopení vlastní identity, rozvoj sebepojetí, relativní svoboda rozhodování a celkové psychické dozrávání. Právě tyto respondenti zajišťují nejen získání optimálního počtu dotazníků, ale také nejvhodnější podmínky pro zjištění spirituality žen. Výzkumný soubor je dále podmíněn vysokoškolským vzděláním, abychom vyloučili vliv úrovně vzdělání na spiritualitu žen. V poslední řadě jsme respondenty omezili trvalým nebo dlouhodobým pobytem ve Zlínském kraji, protože tyto data by mohly sloužit v rámci sociální práce, a tak pomoci přiblížit se ke klientům ohledně jejich spirituality v tomto kraji.

Výzkumný soubor je dále rozdělen na jednotlivá vývojová období dospělosti a to do 3 podskupin. Dělení vývojových období dospělosti je dle Vágnerové (2007, s. 8) a věkový rozptyl byl upraven tak, aby se podskupiny nepřekrývaly:

1. Podskupina tvoří ženy v období mladé dospělosti (20 - 39let)
2. Podskupina tvoří ženy v období střední dospělosti (40 - 49)
3. Podskupina tvoří ženy v období starší dospělosti (50 - 60)

4.6 Zpracování dat

Díky www.vyplnto.cz jsme obdrželi surová data již zapsaná v tabulkách MS Excel, kde jsme seřadili data tak, aby nám usnadnily výpočty. Vyhodnocení výzkumného vzorku jsme vyobrazili v absolutní četnosti a relativní četnosti. V MS Excel byly provedeny výpočty (průměr, t- test) a byly sestaveny tabulky a grafy.

5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

Následující stránky jsou věnovány podrobnějšímu přehledu výzkumného vzoru, vyhodnocení dotazníku, které je vyjádřeno tabulkami a grafy a výpočtům k ověřování hypotéz.

5.1.1 Vyhodnocení dotazníku

Otázka č. 1 Uveďte úroveň a stav vašeho vzdělání:

Tabulka 4. Úroveň a stav vzdělání

	právě studující		ukončené		CELKEM
	Absolutní četnost	Relativní četnost v %	Absolutní četnost	Relativní četnost v %	
Bakalářské	63	50	34	16,7	97
Magisterské	63	50	170	83,3	233
CELKEM	126	100	204	100	330

Celkově se do výzkumu spirituality zapojilo 330 žen. Respondenti se rozřadili do jednotlivých kategorií úrovně a stavu vzdělání. Jelikož jsme se orientovali na úroveň vysokoškolského vzdělání, protože jsme předpokládali, že pouze pro tyto respondenty je dotazník PSQ 36 vhodný, náš výzkumný vzorek tvoří pouze bakalářské a magisterské obory. Právě studující studium naplnilo 63 respondentů bakalářského oboru a 63 oboru magisterského. Početnější skupinou byli respondenti s ukončeným vzděláním (celkem 204 oproti 126) a to bakalářským 34 respondentů a 170 respondentů s ukončeným magisterským vzděláním. Tedy nejpočetnější skupinou byly ukončené magisterské obory, což lze vyvodit i z rozložení věkových kategorií kdy zhruba 2/3 respondentů se pohybuje ve věku 40-60let.

Otázka č. 2 Zařadte se do věkové kategorie:

Tabulka 5. Věkové kategorie

	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
20-39	129	39,09
40-49	100	30,3
50-60	101	30,61
CELKEM	330	100

Věkové kategorie byly zastoupeny 129 ženami v mladší dospělosti (20 - 39let), 100 ženami ze střední dospělosti (40 - 49 let) a 101 žen prezentuje období starší dospělosti (50 - 60let). Dle našeho očekávání se stává nejpočetnější skupina mladší dospělosti jednak, je to dáno tím, že má největší rozptyl let oproti ostatním, ale také zejména proto, že respondenty v tomto věku je snadnější vyhledat a oslovit. Snažili jsme se dosáhnout co nejvíce podobného počtu, však vyhledat a oslovit respondenty ve věku 40-60 se zdálo během sběru dat až nedosažitelné. Zastoupení věkových skupin s ohledem na úroveň a stav vzdělání jsme vyobrazili v tabulce 6.

Tabulka 6. Zastoupení věkových kategorií s ohledem na stav a úroveň vzdělání

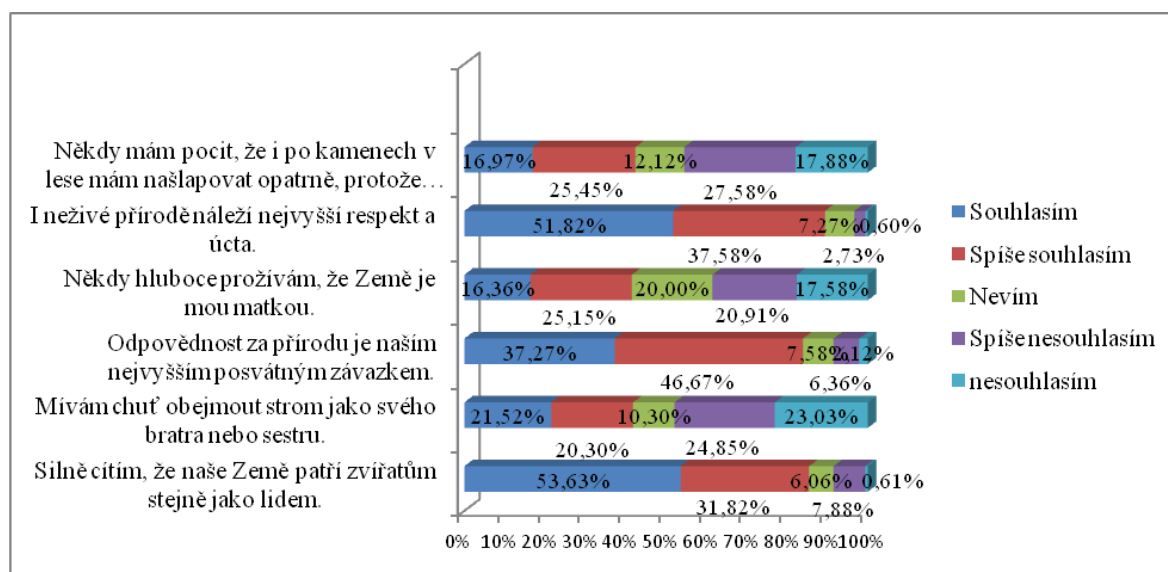
	20 - 39		40 - 49		50 - 59		CELKEM
	Absolutní četnost	Relativní četnost v %	Absolutní četnost	Relativní četnost v %	Absolutní četnost	Relativní četnost v %	
Bakalářské studující	42	32,56	16	16	5	4,95	63
Bakalářské ukončené	17	13,18	15	15	2	1,98	34
Magisterské studující	37	28,68	20	20	6	5,94	63
Magisterské ukončené	33	25,58	49	49	88	87,13	170
CELKEM	129	100	100	100	101	100	330

Skupina mladší dospělosti je vcelku rovnoměrně rozdělena. Největší část vzorku tvoří studenti bakalářského oboru a to v 32,56 % z celkového počtu 129 a naopak nejmenší část vzorku v 13,18 % tvoří respondenti s ukončeným bakalářským vzděláním. Magisterské obory právě studující a ukončené je poměrně na stejných hodnotách a to 28,68% pro magisterské studují a 25,58 % pro vzdělání magisterského oboru ukončené. Střední dospělost je tomu podobně, ale nejpočetnější skupinou se stala ta, která má vzdělání magisterského oboru ukončeno a to 49 % ze 100 žen účastněných na tomto výzkumu. Poslední období dospělosti vyčnívá z grafu 3 ukončené vzdělání magisterského oboru a to v 87,13 % ze 101 dotazovaných. Překvapivě se zde objevili respondenti v 4,95 %, kteří studují bakalářský obor a v 5,94 % to jsou studenti magisterských oborů. Malinkou část starší dospělosti tvořili v 1,98 respondenti s ukončeným bakalářským vzděláním.

Položky č. 1, 7, 13, 19, 25, 31 - faktor eko - spirituality:

Tabulka 7. Položky č. 1, 7, 13, 19, 25, 31

EKO - SPIRITUALITA					
	Souhlasím (N)	Spíše souhlasím (N)	Nevím (N)	Spíše nesouhlasím (N)	Nesouhlasím (N)
1.	177	105	20	26	2
7.	71	67	34	82	76
13.	123	154	25	21	7
19.	54	83	66	69	58
25.	171	124	24	9	2
31.	56	84	40	91	59

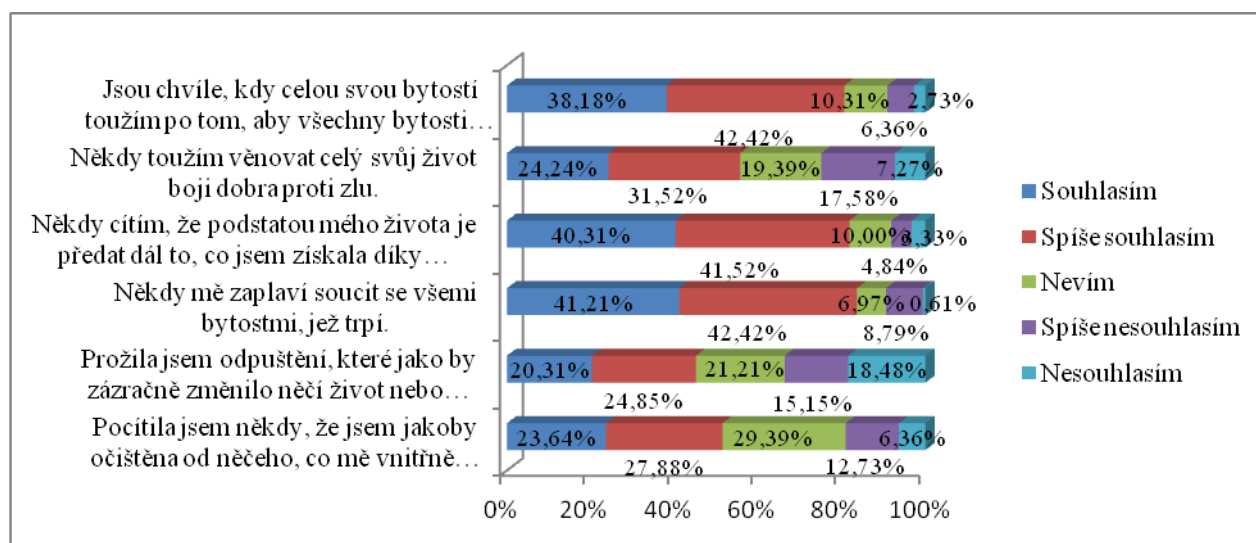
Graf 1. Položky faktoru eko - spirituality

Faktor eko - spirituality dosahuje oproti ostatním, jedny z nejvyšších výsledků, co se týče kladného ztotožnění. Nejvíce tak ženy souhlasily nebo spíše souhlasily a to i více než v 90 % s otázkami *I neživé přírodě náleží nejvyšší respekt a úcta*, *Silně cítím, že naše Země patří zvířatům stejně jako lidem* a *Odpovědnosti za přírodu je naším nejvyšším posvátným závazkem*. Ostatní položky se blížily k 50% části skupiny žen, které jsou v kladném vztahu s eko - spirituálním citěním. Můžeme tedy konstatovat, že spirituální aspekty ve vztahu k přírodě a celé planety jsou u žen z většiny přítomny.

Položky č. 2, 8, 14, 20, 26, 32 - faktor etického entuziasmu:

Tabulka 8. Položky č. 2, 8, 14, 20, 26, 32

ETICKÝ ENTUZIASMUS					
	Souhlasím (N)	Spíše souhlasím (N)	Nevím (N)	Spíše nesouhlasím (N)	Nesouhlasím (N)
2.	78	92	97	42	21
8.	67	82	70	50	61
14.	136	140	23	29	2
20.	133	137	33	16	11
26.	80	104	64	58	24
32.	126	140	34	21	9

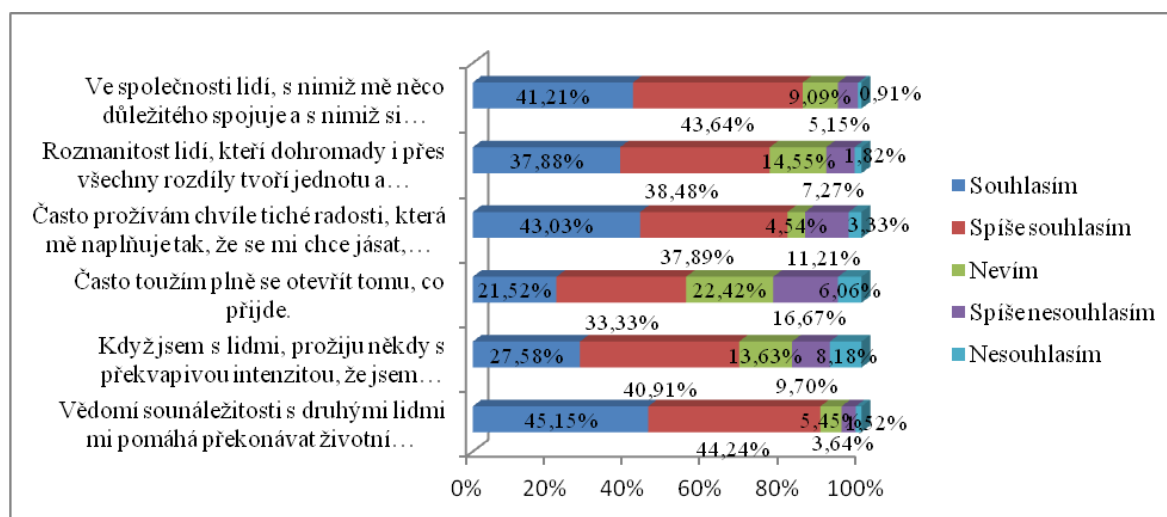
Graf 2. Položky faktoru etického entuziasmu

Z grafu můžeme vyčíst, že témata morálního citění se žen nejvíce dotýkají zejména v projevech soucitu k ostatním bytostem (položka č. 20). Důležitost také ženy přikládají přejnosti druhým lidem a tendenci dělit se o to, co jsme sami získali díky druhé osobě. Naopak méně kladně reagovali, na otázky spojené s „bojem proti zlu“ nebo odpuštění, které nese člověku určitou spásu. Ale i tak mluvíme o zhruba 50% části žen, proto z celkového hlediska bychom mohlo říci, že ženy jsou z velké části spirituální v rovině etického entuziasmu.

Položky č. 3, 9, 15, 21, 27, 33 - faktor pospolitosti:

Tabulka 9. Položky č. 3, 9, 15, 21, 27, 33

POSPOLITOST					
	Souhlasím (N)	Spíše souhlasím (N)	Nevím (N)	Spíše nesouhlasím (N)	Nesouhlasím (N)
3.	149	146	18	12	5
9.	91	135	45	32	27
15.	71	110	74	55	20
21.	142	125	15	37	11
27.	125	127	48	24	6
33.	136	144	30	17	3

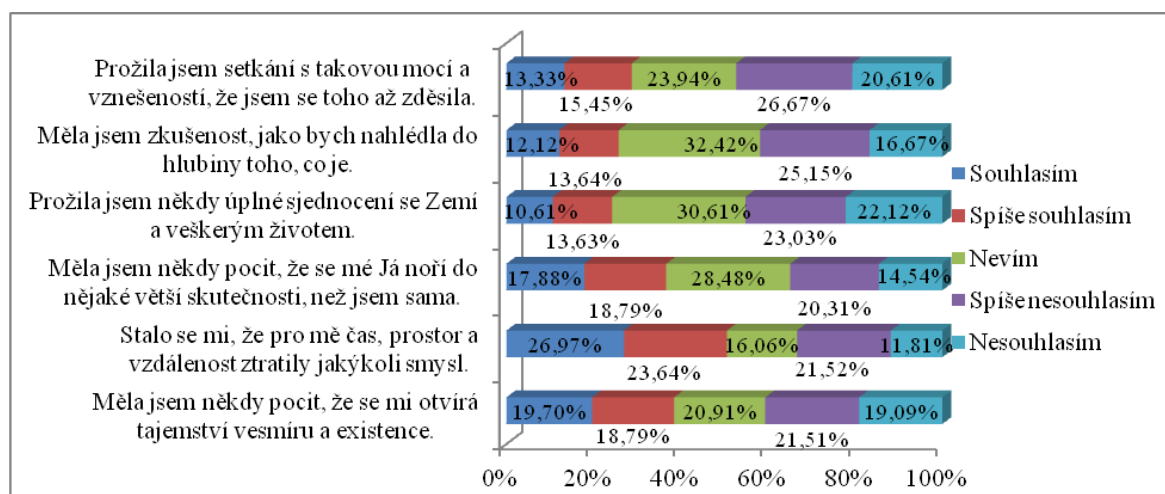
Graf 3. Položky faktoru pospolitosti

Zcela nejvyššího průměru (viz vyhodnocení hypotéz) držícího se hodnoty 4 (spíše souhlasím), dosáhl ze všech faktorů právě faktor pospolitosti. Intenzivní prožívání interpersonálních vztahů jako je obdiv nad odlišnostmi lidí, kteří tvoří jednu velkou společnost, „souznění duší“ nebo překonávání problémů díky sounáležitosti lidí, je v jednotlivých otázkách nejvíce kladně hodnoceno. Položka 3 nese kladné hodnocení v 89 %, následující 9. položka pak v 69 %. Položka 21, 27 a 33 obdržely „souhlasím“ nebo „spíše souhlasím“ v 81 %, 77 % a v 85 %. Nejméně se ženy vzhlížely v položce 15., která zahrnovala touhu přijímat to dobré i to zlé na cestě životem, ale i tak se k negativnímu hodnocení hlásilo jen 45% část dotazovaných.

Položky č. 4, 10, 16, 22, 28, 34 - faktor mystiky:

Tabulka 10. Položky č. 4, 10, 16, 22, 28, 34

MYSTIKA					
	Souhlasím (N)	Spíše souhlasím (N)	Nevím (N)	Spíše nesouhlasím (N)	Nesouhlasím (N)
4.	65	62	69	71	63
10.	89	78	53	71	39
16.	59	62	94	67	48
22.	35	45	101	76	73
28.	40	45	107	83	55
34.	44	51	79	88	68

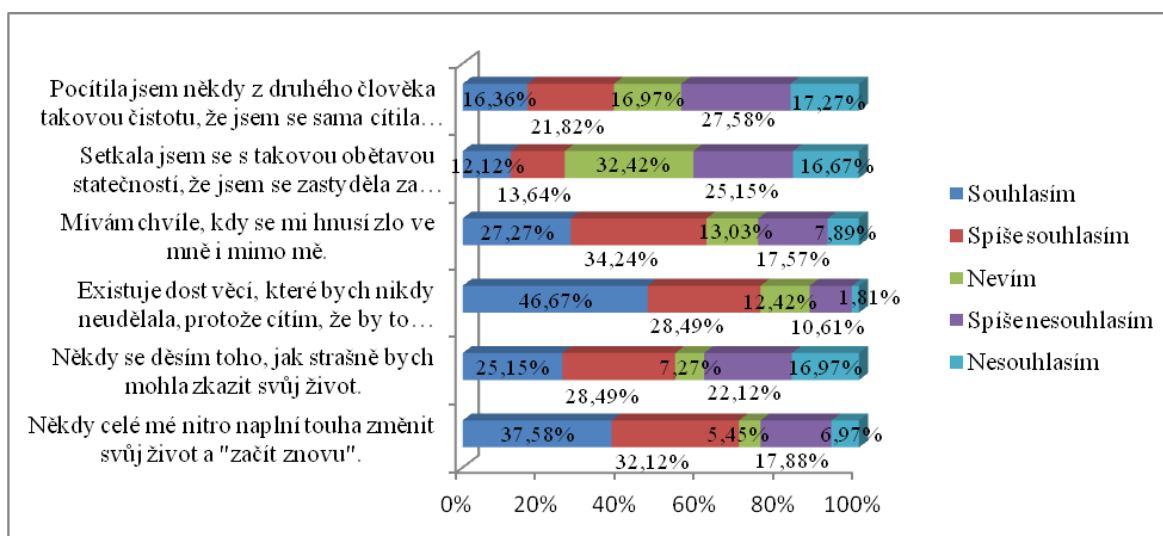
Graf 4. Položky faktoru mystiky

Negativní nebo nejisté postoje chová větší polovina žen k mystickým zážitkům a prožitkům. Na grafu 4 můžeme sledovat, že ženy se zhruba v 40 % přikláněly ke „spíše nesouhlasím“ nebo „nesouhlasím“ téměř ve všech položkách faktoru mystiky a společně s hodnotou „nevím“, by tak činila více jak 60-70% část skupiny žen, kterým mystické zážitky příliš moc neříkají. Zajímavým bodem tohoto faktoru je otázka č. 2, kdy se ženy dělí přesně na polovinu a přičemž jedna polovina se ztotožňuje kladně s tvrzením: „Stalo se mi, že pro mě čas, prostor a vzdálenost ztratily veškerý smysl.“, a nejméně respondentů se uchýlilo k hodnotě nevím.

Položky č. 5, 11, 17, 23, 29, 35 - faktor svědomité starostlivosti:

Tabulka 11. Položky č. 5, 11, 17, 23, 29, 35

SVĚDOMITÁ STAROSTIVOST					
	Souhlasím (N)	Spíše souhlasím (N)	Nevím (N)	Spíše nesouhlasím (N)	Nesouhlasím (N)
5.	124	106	18	59	23
11.	83	94	24	73	56
17.	154	94	41	35	6
23.	90	113	43	58	26
29.	89	103	48	59	31
35.	54	72	56	91	57

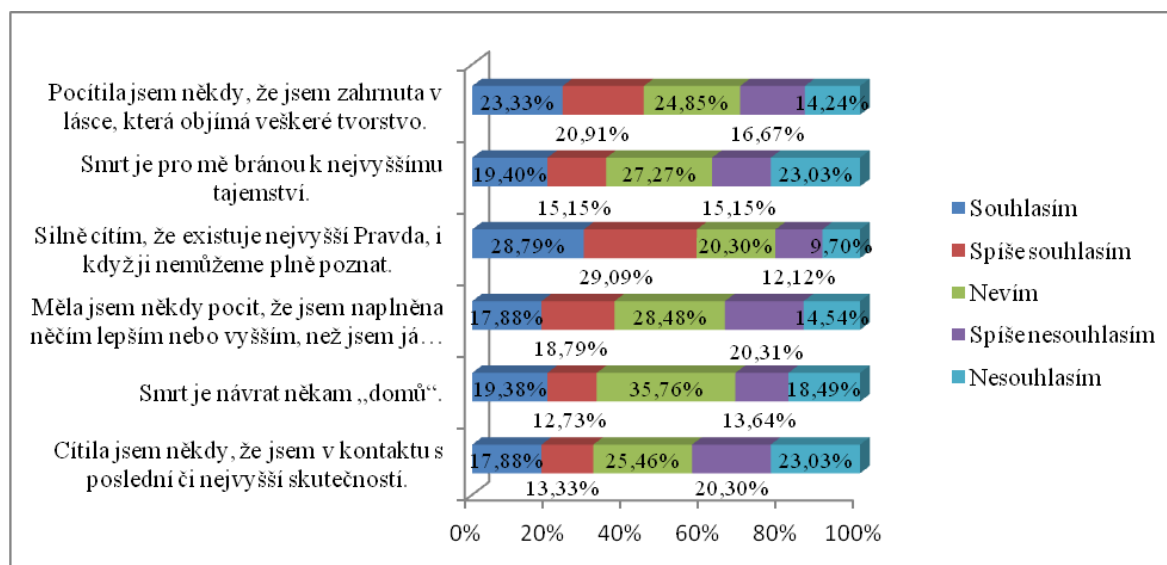
Graf 5. Položky faktoru svědomité starostlivosti

Položky faktoru svědomité starostlivosti dle grafu 5, ukazují, že respondentům jsou nejbližší prožitky touhy změnit svůj život, hlubší prožívání sebe a okolního světa jako součást dobra vs. zla nebo strach s porušení jakési morální zásady, jejíž překročení by jedince závažně poznamenalo. Tyto aspekty jsou nejpozitivněji hodnoceny a to v 60 - 75 %, v položkách 5, 17 a 23. Kladné hodnocení v položce 11, která tematizuje strach z vlastního selhání s důsledkem na život jedince, je na 54 %. Položky 29 a 35 naznačující stud a pocity očištění mají pozitivní ohlas žen jen v 26 % a 38 %.

Položky č. 6, 12, 18, 24, 30, 36 - faktor latentního monoteismu:

Tabulka 12. Položky č. 6, 12, 18, 24, 30, 36

LATENTNÍ MONOTEISMUS					
	Souhlasím (N)	Spíše souhlasím (N)	Nevím (N)	Spíše nesouhlasím (N)	Nesouhlasím (N)
6.	59	44	84	67	76
12.	64	42	118	45	61
18.	68	69	90	66	37
24.	95	96	67	40	32
30.	64	50	90	50	76
36.	77	69	82	55	47

Graf 6. Položky faktoru latentního monoteismu

Tabulka četností 12 jasně udává, že nejvíce kladné hodnocení obdržela položka 24, v procentuálním vyjádření mluvíme o 60 % žen. Tato položka se orientuje na vnímání toho, že existuje něco vyššího, co však není prokazatelné, hmotné, poznané. Ve většině případů ostatní položky nepřesahují ani 40 % kladného hodnocení z celkového počtu respondentů. Je tomu tak v položce 36, kdy ji kladně hodnotilo 44% žen. Položka 6 vyjadřující kontakt s něčím, jež nás přesahuje, získala v 31 % „souhlasím“ nebo „spíše souhlasím“. Podobně na tom byla položka č. 12, která kladného hodnocení získala v 32% a položka 18 „Smrt je návrat někam domů“ má pozitivní ohlas v 37 %.

5.1.2 Vyhodnocení hypotéz

Stanovené hypotézy jsme ověřovali pomocí t-testu, který nám umožňuje určit, zda je mezi průměry jednotlivými vývojovými obdobími žen statisticky významný rozdíl. V našem výzkumu používáme testové kritérium ($f = n_1 + n_2 - 2$) na hladině významnosti 0,05 a 200 stupeň volnosti, což je nejbližší tabelovaná hodnota.

Hypotéza č. 1

1H₀ Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru eko - spirituality není významný statistický rozdíl.

1H_A Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru eko - spirituality je významný statistický rozdíl.

Tabulka 13. Faktor eko - spirituality

FAKTOR EKO - SPIRITUALITY				
Vývojové období	N	průměr	t	
Mladší dospělost	129	3,392	0,001	star.dos. 0,0004
Střední dospělost	100	3,745		0,78
Starší dospělost	101	3,776	mlad. dos. 0,0004	
Σ330		3,638		

$$t_{0,05 \ 1} = 0,001 < t_{0,05 \ 1} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 2} = 0,780 < t_{0,05 \ 2} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 3} = 0,0004 < t_{0,05 \ 3} (200) = 1,972$$

Po výpočtu t a jeho testové kritéria jsme se zjistili, že testové kritérium je vyšší než vypočítaná hodnota t, tudíž se alternativní hypotéza nepotvrdila a **přijímáme hypotézu**

nulovou ($1H_0$). Mezi jednotlivými vývojovými obdobími není statisticky významný rozdíl. Průměry nám napovídají, že respondenti mladší dospělosti se více přiklánějí k hodnotě 3 tedy „nevím“, kdežto střední a starší dospělost se přibližuje k hodnotě 4, tedy spíše souhlasím. Období střední a starší dospělosti se jeví jako více spirituální v rovině eko - spirituality. Určení společného průměru nám ukazuje, že spiritualita je přítomna zhruba na hodnotě 4, tedy respondenti se častěji ztotožňovali na Likertově stupnici s bodem spíše souhlasím.

Hypotéza č. 2

2H₀ Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru etického entuziasmu není významný statistický rozdíl.

2H_A Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru etického entuziasmu je významný statistický rozdíl.

Tabulka 14. Faktor etického entuziasmu

FAKTOR ETICKÉHO ENTUZIASMU				
Vývojové období	N	průměr	t	
Mladší dospělost	129	3,161	0,253	star.dos.
				0,139
Střední dospělost	100	3,775	mlad. dos.	0,782
Starší dospělost	101	3,801		
Σ330		3,579		

$$t_{0,05 \ 1} = 0,253 < t_{0,05 \ 1} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 2} = 0,782 < t_{0,05 \ 2} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 3} = 0,139 < t_{0,05 \ 3} (200) = 1,972$$

Vypočítané hodnoty $t_{1,2,3}$ v rovině etického entuziasmu jsou menší než testové kritérium 1,972. Můžeme tedy říci, že se alternativní hypotéza opět nepotvrdila, proto musíme **přijmout nulovou hypotézu (2H₀)**. Jednotlivé vývojové období žen ve faktoru etického entuziasmu se neliší. Patrné rozdíly vidíme v průměrech, kdy mladší dospělost se opět více přiklání k hodnotě 3, tedy nevím a střední dospělost a starší dospělost se více drží hodnoty 4, tedy spíše souhlasím. Celkový průměr ukazuje, že přítomnost spirituality je stále nejvíce ztotožnitelné s hodnotou 4.

Hypotéza č. 3

3H₀ Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru pospolitosti není významný statistický rozdíl.

3H_A Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru pospolitosti je významný statistický rozdíl.

Tabulka 15. Faktor pospolitosti

FAKTOR POSPOLITOSTI				
Vývojové období	N	průměr	t	
Mladší dospělost	129	3,389	0,124	star.dos.
				0,109
Střední dospělost	100	4,025	0,584	
Starší dospělost	101	3,975		
			0,109	
Σ330		3,796		

$$t_{0,05 \ 1} = 0,124 < t_{0,05 \ 1} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 2} = 0,584 < t_{0,05 \ 2} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 3} = 0,109 < t_{0,05 \ 3} (200) = 1,972$$

Jelikož testové kritérium 1,972 je vyšší než vypočítané hodnoty t mezi jednotlivými vývojovými obdobími, odmítáme alternativní hypotézu a přijímáme **hypotézu nulovou (3H₀)**. Nulová hypotéza nám říká, že mezi vývojovými obdobími žen v rovině pospolitosti není významnějšího rozdílu. Napříč tomu se v tomto faktoru setkáváme s nejvyššími naměřenými hodnotami. Ve starší a střední dospělosti jsou pouze drobné rozdíly oproti mladší dospělosti, která setrvává na stupni 3 nevím.

Hypotéza č. 4

4H₀ Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru mystiky není významný statistický rozdíl.

4H_A Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru mystika je významný statistický rozdíl.

Tabulka 16. Faktor mystiky

FAKTOR MYSTIKY				
Vývojové období	N	průměr	t	
Mladší dospělost	129	2,926	0,014	star.dos.
				0,273
Střední dospělost	100	3,078	0,0004	
Starší dospělost	101	2,784		
	Σ330	2,929		

$$t_{0,05 \ 1} = 0,014 < t_{0,05 \ 1} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 2} = 0,0004 < t_{0,05 \ 2} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 3} = 0,273 < t_{0,05 \ 3} (200) = 1,972$$

Po výpočtech ke čtvrté hypotéze jsme zjistili, že vypočítané hodnoty t se ani nepřibližují k testovému kritériu 1,972. Proto docházíme k závěru, že ani ve faktoru mystiky jednotlivé vývojové období dospělosti u žen se neliší. Odmítáme tedy alternativní hypotézu a **přijímáme hypotézu nulovou (4H₀)**. Hodnoty spadly na 3 - nevím. Můžeme se tedy domnívat, že tento faktor a jeho položky se mohly respondentům zdát málo srozumitelné, tzn. že, s jednotlivými položkami se nebylo možné ztotožnit ani v pozitivním ani v negativním smyslu.

Hypotéza č. 5

5H₀ Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru svědomité starostlivosti není významný statistický rozdíl.

5H_A Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru svědomité starostlivosti je významný statistický rozdíl.

Tabulka 17. Faktor svědomité starostlivost

FAKTOR SVĚDOMITÉ STAROSTLIVOSTI				
Vývojové období	N	průměr	t	
Mladší dospělost	129	3,596	0,63	star.dos.
				0,073
Střední dospělost	100	3,543		0,087
Starší dospělost	101	3,347	mlad. dos.	
			0,073	
Σ 330		3,495		

$$t_{0,05 \ 1} = 0,63 < t_{0,05 \ 1} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 2} = 0,087 < t_{0,05 \ 2} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 3} = 0,073 < t_{0,05 \ 3} (200) = 1,972$$

Předposlední hypotéza nám stejně jako ostatní hypotézy neprokázala významný statistický rozdíl. Musíme tedy odmítnout hypotézu alternativní a **přijmout hypotézu nulovou (5H₀)**. Průměry ukazují, že lépe se s faktorem svědomité starostlivosti ztotožňovaly ženy mladší dospělosti a naopak ženy starší dospělosti se držely hodnoty 3(nevím). Opět můžeme polemizovat o tom, zda položky dotazníku nejsou respondentům příliš cizí a ne snadno uchopitelné.

Hypotéza č. 6

6H₀ Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru latentního monoteismu není významný statistický rozdíl.

6H_A Mezi průměry jednotlivých období dospělosti žen ve faktoru latentního monoteismu je významný statistický rozdíl.

Tabulka 18. Faktor latentního monoteismu

FAKTOR LATENTNÍHO MONOTEISMU				
Vývojové období	N	průměr	t	
Mladší dospělost	129	3,115	0,168	star.dos.
				0,256
Střední dospělost	100	3,302	0,016	
Starší dospělost	101	2,956		
			0,256	
Σ 330		3,124		

$$t_{0,05 \ 1} = 0,168 < t_{0,05 \ 1} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 2} = 0,016 < t_{0,05 \ 2} (200) = 1,972$$

$$t_{0,05 \ 3} = 0,256 < t_{0,05 \ 3} (200) = 1,972$$

Poslední výpočty zjistily, že hodnoty t se opět ani trochu nepřiblížily k testovému kritériu 1,972. Tedy i teď musíme **přijmout nulovou hypotézu 6H₀** a hypotézu alternativní odmítnout. Jak si můžeme všimnout výpočtů průměrů, hodnoty nám stále padají níž a drží se na hodnotě 3(nevím). Tudíž, můžeme říci, že položky faktoru latentního monoteismu respondentům nic neříkaly.

5.2 Shrnutí výsledků a aplikační rozměr

Myslíme si, že získaný počet respondentů vnáší do toho výzkumu objektivnější náhled na vyhodnocení výzkumných otázek. Výsledky ukazují, že největší počet míry souhlasu „souhlasím“ nebo „spíše souhlasím“ se objevují v intenzivním prožívání mezilidských vztahů, ve spirituálně ekologickém cítění a morálního zaujetí. Tímto bychom mohli zodpovědět naši výzkumnou otázku:

Na jaké úrovni je spirituální prožívání žen?

Spiritualita žen a jejich spirituální prožívání je podle našich výsledků nejvýše přítomna ve faktoru pospolitosti. Soudíme tak z grafu č. 3, kde položky dosahovali kladnou míru souhlasu v 89 %, 85 %, 81 %, 77 % a v 69 %, což je pět položek, se kterými se většina žen ztotožnila v průměru 3,8 tedy s hodnotou 4 – spíše souhlasím. Následujícím faktorem, který dosahoval podobných výsledků je faktor eko - spirituality. Zde najdeme tři položky dosahující 90 % kladné míry souhlasu z celkového počtu žen. Průměr 3,63 jasně směřuje k hodnotě 4 – spíše souhlasím. Třetí místo patří faktoru etického entuziasmu, který ve třech položkách dosahoval 83 %, 82 % a 81 % a zůstal na průměru 3,57 směřující taktéž k hodnotě 4 – spíše souhlasím. Posledním faktorem s vyššími výsledky je faktor svědomité starostlivosti. Průměrná hodnota je po zaokrouhlení 3,5 což sice stále se přibližuje k hodnotě 4, ale pro nás je to spíše mezní hodnota. Tři položky tohoto dotazníku nesou v 60 - 75 % pozitivně míru souhlasu, jeden je na 54 % kladného hodnocení a zbylé položky spadly pod 40 a 30 %. Poslední faktory spadly na průměrnou hodnotu 3 tedy nevím. Z grafu 6 můžeme vyčíst, že ve faktoru latentního monoteismu se jedná o jednu položku, kdy se vyjadřovala pozitivně 60% část skupiny. S nejmenším průměrem 2,9 je pak faktor mystiky. Nesouhlas nebo nejasnost tak projevilo více jak 60 - 70 % žen.

Odlišuje se spiritualita v jednotlivých vývojových obdobích dospělosti žen?

Vyhodnocením hypotéz, které jsme ověřili pomocí t-testu, jsme zjistili, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími není žádný významný statistický rozdíl.

Zajímavým faktem, který z výzkumu vyplynul, je, že i když jsme se obávali odpovědi žen střední a starší dospělosti, přičemž jsme předpokládali, že budou více spadat na položku nevím, se odpovědi u střední a starší dospělosti vyšplhaly na vyšší průměr než u mladší dospělosti. Na druhou stranu zase mladší dospělost dosahovala vyššího průměru ve faktoru

svědomité starostlivosti, i když u tohoto faktoru jsme se domnívali, že bude bližším spíše střední a starší dospělosti.

Tato práce by mohla přispět v oblasti psychologie náboženství, ale také v sociální práci, ve které se sociální pracovník může potýkat se spirituálními jedinci či narazit na spirituální problémy klientů, ale také by mohla být impulzem pro hlubší probádání. Tuto bakalářskou práci bychom chtěli doporučit všem, kteří se o spiritualitu jako o fenomén zajímají.

ZÁVĚR

Tato práce nám umožnila nahlédnout a prozkoumat problematiku pojmů psychologie náboženství, ale také nám ukázala, jak malý je o ní v současné době zájem, zejména pokud hovoříme o spiritualitě, můžeme nalézt malé množství publikací nám dostupným, které jsou jí věnovány.

Spiritualita jako velmi komplikovaný abstraktní pojem, který zasahuje do několika dalších pojmů a oblastí zájmů, má určitě svoje výhradní právo být i samostatně prezentována. Pokud vycházíme z předpokladu, že spiritualita se dotýká, ať už více či méně všech lidí, měli bychom jí také věnovat více pozornosti. Jestliže si uvědomíme, že spiritualita posiluje duševní zdraví, zvyšuje odolnost jedince vůči stresu, ale také jde o lepší zvládání či vyrovnání se s nepříznivými životními situacemi, vede k pevným a stabilním vazbám v mezilidských vztazích musíme uznat, že v dnešní době je více než zapotřebí a mohla by být velmi dobře využívána v terapiích. V poslední řadě je třeba zmínit, že spirituální potřeby se nachází na samotném vrcholu maslowovské pyramidy, jejichž naplnění zvyšuje pocity klidu a harmonie a také vedou k maximální spokojenosti jedince v jeho životě.

V praktické části nás zajímalo, na jaké úrovni se nachází spirituální prožívání žen v období dospělosti a zda se tyto roviny liší v jednotlivých obdobích. Po vyhodnocení výzkumu jsme došli k závěru, že nejvíce se spirituální prožívání projevuje ve faktoru pospolitosti, eko - spirituality a etického entuziasmu. Pak také zajímavé výsledky máme na faktoru svědomité starostlivosti. Faktor mystiky a latentního monoteismu oproti zmíněným faktorům dosahovaly nízkých výsledkům, však ne dost radikálním natolik, abychom mohli tyto faktory úplně zavrhnout. Spíše se domníváme, že tyto faktory mají problém ve svých položkách, které sice působí univerzálně, ale příliš neosobně. Pomocí t-testu jsme pak zjistili, že mezi jednotlivými vývojovými obdobími žen, nejsou žádné statisticky významné rozdíly.

Doufáme, že by se tato práce mohla stát podnětem pro nové podnikání výzkumů v této oblasti, a že přivede pozornost všech zájemců o tuto problematiku, ale také přivede pozornost všech těch, kteří neměli ještě tu možnost se o této problematice dozvědět více.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ČMEJRKOVÁ, S., F. DANEŠ a J. SVĚTLÁ. 1999. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 255 s. ISBN 80-85927-69-1.
- [2] FROMM, Erich, 1950. *Psychoanalysis and religion*. Yale univerzity, 119 s. ISBN 978-03-0000-089-4
- [3] GAVORA, Peter. 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-79-6.
- [4] GREETZ, Clifford, 2000. *Interpretace kultur. Vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 565 s. ISBN 80-85850-89-3.
- [5] HALAMA, Peter et al., 2006. *Religiozita, spiritualita a osobnost*. Bratislava: Ústav experimentální psychologie SAV, 165 s. ISBN 80-88912-22-6
- [6] HALÍK, Tomáš, 2002. *Co je bez chvění, není pevné: labyrintem světa s vírou a pochybností*. Nakladatelství Lidové noviny, 379 s. ISBN 80-71066-28-1.
- [7] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ, 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 774s. ISBN 80-7178-303-X.
- [8] CHRÁSKA, Miroslav. 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [9] IVANOVÁ, K., L. ŠPIRUDOVÁ a J. KUTNOHORSKÁ, 2005. *Multikulturní ošetřovatelství I*. Praha: Grada Publishing, 248 s. ISBN 80-247-1212-1
- [10] KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2011. *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada Publishing, 204s. ISBN 80-247-1370-5.
- [11] KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2011. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada Publishing, 144 s. ISBN 978-80-247-3604-4.
- [12] LANMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 1998. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 339 s. ISBN 80-7169-195-X.
- [13] MANDINCOVÁ, Petra, 2011. *Psychosociální aspekty péče o nemocného*. Praha: Grada Publishing, 128 s. ISBN 978-80-247-3811-6.
- [14] NEŠPOR, Zdeněk a Dušan LUŽNÝ, 2007. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 232 s. ISBN 80-736-7251-0.

- [15]ŘÍČAN, Pavel, 2007. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 326 s. ISBN 978-80-7367-312-3.
- [16]ŘÍČAN, Pavel, 2002. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 326 s. ISBN 80-7178-547-4.
- [17]STRÍŽENEC, Michal, 1996. *Prehľad niektorých u nás dostupných zahraničných mier religiozity a spirituality podľa Religiozita, spiritualita a osobnosť*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV, s. 141-148. ISBN 80-88912-22-6.
- [18]STRÍŽENEC, Michal, 1996. *Psychológia náboženstva*. Bratislava: Veda, 106 s. ISBN 80-224-0475-6.
- [19]VÁGNEROVÁ, Marie, 2007. *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- [20]VOJTÍŠEK, Z., P. DUŠEK a J. MOTL, 2012. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 232 s. ISBN 978-80-262-0088-8.
- [21]ZOHAR, Danah a Ian MARSHALL, 2003. *Spirituální inteligence*. Praha: Mladá fronta, 336 s. ISBN 80-204-1030-9.

Elektronické zdroje:

- [22]JANOŠOVÁ, Pavlína. *Současná spirituální orientace mužů a žen - empirická studie* [online] podle HELLER D., J. PROCHÁZKOVÁ a I. SOBOTKOVÁ. *Psychologické dny 2004: Svět mužů a žen: polarita a vzájemné obohacování: sborník příspěvků z konference Psychologické dny*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISSN 1214 – 3251 Dostupné z WWW: <http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/janosova.pdf>
- [23]KUBICOVÁ, Hana. *Výzvy pre sociálne profesie v modernej spoločnosti* [online]. Prešov: Prešovská univerzita, 2011 [cit. 3. 5. 2011], ISBN 978-80-555-0336-3, Dostupné z http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Matulayova2/pdf_doc/15.pdf
- [24]KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Spiritualita a religioznost pacienta*[online]. [cit. 2009-03-16]. Dostupné z WWW: <http://jaro.krivohlavy.cz/node/90>
- [25]PARGAMENT,I. Keneth. *The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No*. *International, Journal for the Psychology of Religion* [online]. 1999 [cit. 2011-04-27]. Přef

vzato z kolekce Academic Search Complete. ISSN 10508619. Dostupný z WWW:
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=3350252>

[26] STRÍŽENEC, Michal. *Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu. Studia Psychologica* [online]. [cit. 2011-04-27]. ISSN 00393320 Dostupný z WWW: http://www.psychologia.sav.sk/upload/MS_Novsie-psychologicke-pohlady-na-religiozitu-aspiritualitu.pdf.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- Aj. A jiné.
- Atd. A tak dále.
- Např. Například.
- PSQ Pražský dotazník spirituality.
- PSQ 36 Pražský dotazník spirituality s dodatečnou úpravou (o 36 položkách)
- STS Dotazník spirituální transcendence.
- Viz Odkaz na jinou stránku.
- VP Velká pětka neboli Big five (pět základních vlastností osobnosti).

SEZNAM GRAFŮ

<i>Graf 1. Položky faktoru eko - spirituality</i>	43
<i>Graf 2. Položky faktoru etického entuziasmu</i>	44
<i>Graf 3. Položky faktoru pospolitosti</i>	45
<i>Graf 4. Položky faktoru mystiky.....</i>	46
<i>Graf 5. Položky faktoru svědomité starostlivosti</i>	47
<i>Graf 6. Položky faktoru latentního monoteismu</i>	48

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka 1. Charakteristika vnitřní a vnější religiozity</i>	16
<i>Tabulka 2. Znaky rozvinuté duchovní inteligence</i>	23
<i>Tabulka 3. Operacionalizace proměnných</i>	38
<i>Tabulka 4. Úroveň a stav vzdělání</i>	40
<i>Tabulka 5. Věkové kategorie</i>	41
<i>Tabulka 6. Zastoupení věkových kategorií s ohledem na stav a úroveň vzdělání</i>	41
<i>Tabulka 7. Položky č. 1, 7, 13, 19, 25, 31</i>	43
<i>Tabulka 8. Položky č. 2, 8, 14, 20, 26, 32</i>	44
<i>Tabulka 9. Položky č. 3, 9, 15, 21, 27, 33</i>	45
<i>Tabulka 10. Položky č. 4, 10, 16, 22, 28, 34</i>	46
<i>Tabulka 11. Položky č. 5, 11, 17, 23, 29, 35</i>	47
<i>Tabulka 12. Položky č. 6, 12, 18, 24, 30, 36</i>	48
<i>Tabulka 13. Faktor eko - spirituality</i>	49
<i>Tabulka 14. Faktor etického entuziasmu</i>	51
<i>Tabulka 15. Faktor pospolitosti</i>	52
<i>Tabulka 16. Faktor mystiky</i>	53
<i>Tabulka 17. Faktor svědomité starostlivost</i>	54
<i>Tabulka 18. Faktor latentního monoteismu</i>	55

SEZNAM PŘÍLOH

PI ZNAKY KOMPETENTNÍHO PRACOVNÍKA

PII SOUČASNÁ SPIRITUÁLNÍ ORIENTACE MUŽŮ A ŽEN

PIII DOTAZNÍK

PŘÍLOHA P I: ZNAKY KOMPETENTNÍHO PRACOVNÍKA

Klasifikace dle Association for Spiritual, Ethical and Religious Values in Counseling (ASERVIC), upraveno podle Kubicové [online]:

Kompetentní pracovník, v tomto případě se hovoří o poradci, ale lze zde uplatnit univerzálnější hledisko, se v otázkách náboženství a spirituality vyznačuje znalostmi a dovednostmi, které se týkají:

1. Oblasti kulturního a všeobecného rozhledu – jedná se o schopnosti rozlišení náboženství a spirituality, včetně identifikace společných a odlišných znaků, deskripci náboženského a spirituálního přesvědčení zvyků v širším kulturním kontextu včetně agnostického a ateistického systému přesvědčení.
2. Oblasti sebepoznání – jde o poradcovu sebeexploraci v oblasti náboženského přesvědčení a spirituality, které podporují, ale i limitují poradcovu citlivost, porozumění a akceptaci rozdílných systémů přesvědčení klienta.
3. Oblasti vývojových změn včetně spirituálního vývoje – tvoří jí znalosti problematiky spirituálního vývoje, které poradce má a umí aplikovat rovněž vzhledem k individuálnímu ontogenetickému vývoji klienta.
4. Oblasti komunikace – jde o dovednosti, kterými poradce sděluje klientovi akceptaci a senzitivitu k otázkám spirituality nebo religiozity, poradce zároveň umí rozpoznat témata spirituality/religiozity z klientovy komunikace, je schopen tato témata uchopit a pojmenovat spolu s klientem, pokud existuje taková potřeba v rámci terapeutické intervence.
5. Oblasti hodnocení – poradce umí shromáždit relevantní údaje o klientově spirituální či náboženské perspektivě, dokáže posoudit roli, jakou hraje religiozita nebo spiritualita v klientově problému, zda podporuje či zhoršuje celkové wellbeing klienta.
6. Oblasti diagnostiky a intervence – poradce umí modifikovat terapeutické techniky tak, aby v nich byla obsažena rovněž spirituální nebo náboženská dimenze, také umí použít náboženské/spirituální techniky v práci s klientem, pokud jsou tyto postupy vhodné a přijatelné pro klienta. Konečně poradce umí aplikovat teoretické i výzkumné závěry ve své práci, podporuje inkluzi klientova spirituální/náboženské perspektivy a praktik.

PŘÍLOHA P II: SOUČASNÁ SPIRITUÁLNÍ ORIENTACE MUŽŮ A ŽEN

Empirická studie upravena podle Janošová[online]:

PSQ se zúčastnilo 410 respondentů z toho 125 mužů a 266 žen. Jednalo se o vysokoškolské studenty humanitního (N = 215), přírodovědného (N = 50) a technického studijního zaměření (N = 47), o studenty středních škol (N = 56) a o smíšenou skupinu nestudujících dospělých (N = 30). Data byla sbírána v průběhu vyučovacích hodin, u respondentů ze skupiny nestudijních proběhl sběr dat individuálně. Studenti hodnotili míru souhlasu s jednotlivými výroky položek pomocí 5 - stupňové Likertovy škály.

Data byla zpracována pomocí programového **souboru SPSS 11**. Byla provedena faktorová analýza všech 80 položek dotazníku PSQ. Extrakce metodou Principal Axis konvergovala v 11 iteracích. Screenshot naznačil přítomnost pěti společných faktorů, rotace metodou Oblimin s Kaiserovou normalizací konvergovala v 31 iteracích.

Výsledky byly pomocí metody analýzy variance a t-testu vyhodnocovány také z hlediska dalších údajů o respondentech. Vzhledem k tomu, že silnějším činitelem se ukázalo být hledisko studijního/profesionálního zaměření, byla zpracována také analýza variance těchto rozdílů a též interakce obou hledisek (pohlaví a studia).

Zatímco vliv studijního oboru se ukázal jako vysoce významný ve všech pěti získaných faktorech, v případě pohlavní příslušnosti se objevily statisticky signifikantní rozdíly u dvou z nich. Jedná se o **faktor eko-spirituální** a **mystický** přičemž v obou z nich ženy dosahovaly vyšších skóre. Interakce obou hledisek však nebyla prokázána.

Zpracovaná data výzkumu provedeného převážně na vysokoškolských studentech pomocí dotazníku PSQ (Říčan, Janošová) naznačila existenci pěti spirituálních faktorů, které lze do jisté míry považovat za samostatné spirituální roviny. Jedná se o **faktor mono-teistické transcendence, eko-spirituality, mystiky, sounáležitosti a morálního entuziasmu**. Všechny tyto spirituální roviny nacházejí paralely v tradičních náboženských představách, které však jsou ve své tradiční celistvé podobě, jak se zdá, naší současnou mladou populací obtížně přijatelné. Rozdíly přineslo také porovnání mužů a žen. V souladu se zahraničními studiemi se i v tomto výzkumu ženy jeví jako spirituálněji, a to v oblasti eko-spirituality a mystiky.

PŘÍLOHA P III: DOTAZNÍK POCITŮ A NÁZORŮ

Dobrý den,

jmenuji se Renáta Matušů a jsem studentkou humanitních studií na Univerzitě Tomáše Bati. Tímto bych Vás chtěla požádat o vyplnění dotazníku, který bude sloužit pro praktickou část mé bakalářské práce, která se zabývá spiritualitou žen. Dotazník je určen výhradně pro ženy ve věku 20 – 60 let s vysokoškolským vzděláním a trvalým nebo dlouhodobým pobytem ve Zlínském kraji. Dotazník je zcela ANONYMNÍ.

Děkuji za Váš čas a ochotu vyjádřit svůj názor.

1. Uveďte stav a stupeň Vašeho vzdělání:

Bakalářské právě studující

Magisterské právě studující

Bakalářské ukončené

Magisterské ukončené

2. Zařadte se do věkové kategorie:

20 - 39

40 - 49

50 - 59

Instrukce pro vyplňování:

Dotazník obsahuje 36 vět. Přečtete si, prosím, pozorně každou z nich a posuďte, do jaké míry vystihuje Vaše osobní pocity a názory. Zakroužkujte jedno z čísel vpravo takto:

1 ...Věta Vás vůbec nevystihuje.

2 ...Věta Vás spíše nevystihuje.

3... Něco mezi: Nevíte, jestli Vás věta spíše vystihuje nebo spíše nevystihuje.

4... Věta Vás spíše vystihuje.

5... Věta Vás úplně vystihuje.

Tento dotazník nezjišťuje inteligenci nebo schopnosti ani psychické poruchy. Jednotlivé věty nemají správné či nesprávné řešení, proto není možné dosáhnout dobrých nebo špatných výsledků.

1. Silně cítím, že naše Země patří zvířatům stejně jako lidem.

1 2 3 4 5

2. Pocítil jsem někdy, že jsem jakoby očištěn od něčeho, co mě vnitřně pošpinilo.

1 2 3 4 5

3. Vědomí sounáležitosti s druhými lidmi mi pomáhá překonávat životní nepříjemnosti.

1 2 3 4 5

4. Měl/a jsem někdy pocit, že se mi otvírá tajemství vesmíru a existence.

1 2 3 4 5

5. Někdy celé mé nitro naplní touha změnit svůj život a "začít znovu".

1 2 3 4 5

6. Cítil/a jsem někdy, že jsem v kontaktu s poslední či nejvyšší skutečností.

1 2 3 4 5

7. Mívám chuť obejmout strom jako svého bratra nebo sestru.

1 2 3 4 5

8. Prožil jsem odpuštění, které jako by zázračně změnilo něčí život nebo lidské vztahy.

1 2 3 4 5

9. Když jsem s lidmi, prožiju někdy s překvapivou intenzitou, že jsem jedním/jednou z nich.

1 2 3 4 5

10. Stalo se mi, že pro mě čas, prostor a vzdálenost ztratily jakýkoli smysl.

1 2 3 4 5

11. Někdy se děším toho, jak strašně bych mohl/a zkazit svůj život.

1 2 3 4 5

12. Smrt je návrat někam „domů“.

1 2 3 4 5

13. Odpovědnost za přírodu je naším nejvyšším posvátným závazkem.

1 2 3 4 5

14. Někdy mě zaplaví soucit se všemi bytostmi, jež trpí.

1 2 3 4 5

15. Často toužím plně se otevřít tomu, co přijde.

1 2 3 4 5

16. Měl/a jsem někdy pocit, že se mé Já noří do nějaké větší skutečnosti, než jsem sám.

1 2 3 4 5

17. Existuje dost věcí, které bych nikdy neudělal/a, protože cítím, že by to zničilo moji lidskou podstatu.

1 2 3 4 5

18. Měl/a jsem někdy pocit, že jsem naplněn/a něčím lepším nebo vyšším, než jsem já sám/sama.

1 2 3 4 5

19. Někdy hluboce prožívám, že Země je mou matkou.

1 2 3 4 5

20. Někdy cítím, že podstatou mého života je předat dál to, co jsem získal díky druhým.

1 2 3 4 5

21. Často prožívám chvíle tiché radosti, která mě naplňuje tak, že se mi chce jásat, zpívat nebo plakat.

1 2 3 4 5

22. Prožil/a jsem někdy úplné sjednocení se Zemí a veškerým životem.

1 2 3 4 5

23. Mívám chvíle, kdy se mi hnusí zlo ve mně i mimo mě.

1 2 3 4 5

24. Silně cítím, že existuje nejvyšší Pravda, i když ji nemůžeme plně poznat.

1 2 3 4 5

25. I neživé přírodě náleží nejvyšší respekt a úcta.

1 2 3 4 5

26. Někdy toužím věnovat celý svůj život boji dobra proti zlu.

1 2 3 4 5

27. Rozmanitost lidí, kteří dohromady i přes všechny rozdíly tvoří jednotu a dokonalost, mi připadá úžasná.

1 2 3 4 5

28. Měl/a jsem zkušenost, jako bych nahlédl/a do hlubiny toho, co je.

1 2 3 4 5

29. Setkal/a jsem se s takovou obětavou statečností, že jsem se zastyděl/a za vlastní zbabělost.

1 2 3 4 5

30. Smrt je pro mě bránou k nejvyššímu tajemství.

1 2 3 4 5

31. Někdy mám pocit, že i po kamenech v lese mám našlapovat opatrně, protože možná mají duši.

1 2 3 4 5

32. Jsou chvíle, kdy celou svou bytostí toužím po tom, aby všechny bytosti byly šťastné.

1 2 3 4 5

33. Ve společnosti lidí, s nimiž mě něco důležitého spojuje a s nimiž si rozumím, cítím hluboké souznění duší.

1 2 3 4 5

34. Prožil/a jsem setkání s takovou mocí a vznešeností, že jsem se toho až zděsil/a.

1 2 3 4 5

35. Pocítil/a jsem někdy z druhého člověka takovou čistotu, že jsem se sám cítil/a špinavý/á.

1 2 3 4 5

36. Pociťil/a jsem někdy, že jsem zahrnut/a v lásce, která objímá veškeré tvorstvo.

1 2 3 4 5

EKO-SPIRITUALITA = 1 + 7 + 13 + 19 + 25 + 31

ETICKÝ ENTUZIASMUS = 2 + 8 + 14 + 20 + 26 + 32

POSPOLITOST = 3 + 9 + 15 + 21 + 27 + 33

MYSTIKA = 4 + 10 + 16 + 22 + 28 + 34

SVĚDOMITÁ STAROSTLIVOST = 5 + 11 + 17 + 23 + 29 + 35

LAT. MONOTEISMUS = 6 + 12 + 18 + 24 + 30 + 36